CASTRUCCII BONAMICI COMMENTARIORUM DE BELLO ITALICO LIBER I.

LUGDUNI BATAVORUM.

EDITIO PRIMA.

CIↃ CI CC L.

CASTRUCCII BONAMICI
Commentariorum de Bello Italico
LIBRI PRIMI
AD
CAROLUM
BORBONIUM
Neapolis, & Siciliæ Regem
PRÆFATIO.

IFFICILE *profectò est, atque arduum,* CAROLE BORBONI REX,

eorum, quæ ætate contigerunt sua, scribere historiam; propterea quod non ingenii solum ea scribenti, sed etiam capitis interdum, atque id quod ego plurimi facio, existimationis discrimen adeundum sit. Etenim cum illud maxime propositum historico esse debeat, ut nihil non audeat veri dicere, periculum sane est, ne certarum explicatio rerum necessaria potentiorum possit animos offendere, qui assentatorum depravati blanditiis, si quid male gesserunt non redargui memoria scriptorum, sed defendi volunt oblivione, & silentio: adeo ut vel fides in historico, si tempori obsequatur, vel prudentia desiderari possit, si veritati serviat. Quamobrem melius sibi, suisque prospexisse

monumentis mihi videntur ii, qui res a temporibus ſuis longe remotas perſcribendas ſuſceperunt. Nam qui dominabantur, extinctis, rebuſque commutatis nulla ſcriptori mentiendi, nulla eſt cuiquam cauſa ſuccenſendi, licetque ſpe, ac metu vetuſtate ſublatis mortuorum facta, & laudare ſine invidia, & vituperare ſine periculo. Quod item nobis facillimum factu fuiſſet, magnaque liberati cura videremur; niſi gravis jam cauſa impuliſſet nos, ut res ad Velitras geſtas conſcriberemus, & tua nunc authoritas, CAROLE REX, *acceſſiſſet, qua mandatum nobis etiam, atque etiam eſſe voluiſti, ut eam Italici belli partem qua res conſequitur illas, com-*

mentariis nostris persequeremur, iterque in Cisalpinam usque Galliam susciperemus, ut & locorum ubi majore ex parte bellum illud gestum est, & hominum, qui aut eidem interfuerunt bello, aut præfuerunt, explorata cognitione, naturaque perspecta, historiæ nostræ non minus diligentiæ, quàm veritati consuleremus.

Ac veritatis quidem præferendæ eo vel maxime difficultas extenuatur, quod ad REGEM *scribimus, qui præclara sustentatus virtutum suarum conscientia historiam non horret, actionum indicem humanarum, quique eadem animi magnitudine, qua mendaciis repugnare adulantium solet, vera scribentem tutabitur; neque patietur*

unquam necessariam historico eripi libertatem, qua, ipso regnante, fruuntur omnes: cum piissimo, justissimoque Regi servire nihil aliud sit, quàm gratissima, omnibusque bonis cumulata libertas.

Quanquam præsentis temporis conscribendæ historiæ ita posse rationem temperari arbitror, ut neque fides, neque prudentia in scribendo desideretur. Magna est enim orationis vis in utramque partem, ut neque assentatio placeat sine quodam artificio dicendi, neque sit odiosa veritas, quæ lenitate sermonis aspersa in animos illabatur; nisi si quis est aut natura ita asper, ut nullam ab acerbitate sejunctam veritatem probet, aut ingenio ita delicatus, ut ne honestam quidem, &

quasi legitimam historici libertatem ferre possit. Quorum ego hominum fastidium atque insulsitatem adeo non moror, ut prudentis contra, & gravis esse historici putem ejusmodi opinionibus a recta scribendi ratione non deterreri.

Sed neque mihi audiendum est aliud genus hominum, qui militari institutioni contrariam esse dicunt scientiam rerum pulcherrimarum, negantque tantum in scribendo operæ, ac temporis ponere militem oportere. Nam quid hos requirimus leves & ineruditos, cum veteres illos Romanos auctores habeamus præclarissimos? qui ab humanioribus disciplinis adeo non abhorruerunt, cum bellicis florerent laudibus, ut iidem res agerent

ſcriptione digniſſimas, iidem ſcriberent. Romanorum ego induſtriam imitari præ me fero: utinam aſſequi virtutem poſſem! Tunc enim non obtrectationem deprecarer, ſed præmium poſtularem; atque a Te poſtularem, CAROLE REX, *qui nunquam profecto ſobolem militum, nova inſtituta Academia, meque ipſum inſigni beneficio ad optimas artes excitaſſes, niſi armorum hanc, literarumque conjunctionem valde probares, maximeque regale duceres, iis potiſſimum Patrocinii Tui quaſi lucem porrigere, quorum armis Regnum defendi, illuſtrari literis poteſt. Neque vero exiſtimare aliter potes, cum & quibus hominibus imperes, & a quibus ortus ſis,*

& quos denique in lucem edideris ipſe tecum ſæpiſſime cogites. In totius enim Italiæ parte beatiſſima collocatus a Deo, ut regnares, verſari Te profecto vides in eorum hominum veſtigiis, qui magni ſemper in omni ætate fuerunt ſcriptores, actoreſque rerum; Tuque ipſe, CAROLE REX, *difficillimo tempore expertus es, non domi fidem, & conſilium, non fortitudinem foris, atque armorum vim Siculis, Neapolitaniſque deeſſe. Quorum quidem hominum regiones amœnitate cœli, bonitate agrorum, civium nobilitate, noſtris, vetuſtiſque temporibus celebratæ ideo mihi Græcaim quodammodo reſpexiſſe, ideo Latium videntur attigiſſe, ut eo, in unam*

veluti ſedem, & Græcorum elegantia, & virtus immigraſſe Romanorum videatur. Quare mirandum non eſt ſi Græcorum, Romanorumque artibus excultæ, & nativo quodam ſenſu, atque inſita felicitate Reges ſemper bello, paceque inſignes aut acceperint, aut ipſæ fecerint: minuſque etiam mirandum eſt, ſi Tu, Optime Maximeque REX *ad eos imitandos Reges, & ſuperandos etiam commoveris. Quæ enim poſſederunt ipſi, regna obtines eadem, eodemque ſanguine ortus Abavum præterea habes Magnum* LUDOVICUM *Galliæ Regem, & Patrem* PHILIPPUM *Hiſpaniæ Regem præſtantiſſimum. Quod igitur a* LUDOVICO *Gallia, Hiſpania a* PHILIPPO *ha-*

buit, ut bonarum artium Parentes, atque illustrium virorum Patroni haberentur, & essent, id a Te Italia tuis, tuorumque Majorum peragrata victoriis, atque ornata legibus, & tua inprimis postulare Neapolis jure optimo videbatur, seque assequutam esse summopere gaudet. Testantur id cum moles illæ objectæ fluctibus, atque hostibus, portusque manufacti, tum omnium disciplinarum domicilium magnifico abs Te opere exornatum: quæ duo, ut omittam cætera, quoties Neapolitani vident, toties securitatem ii suam, & beneficium necesse est tuum videant, lætenturque nihil esse abs Te prætermissum, quod ad pacis, bellique artes in civitate excollendas pertineat.

Quanta vero gaudii accessio ex eo facta est, quod gloriari possunt editos esse apud se Regios Liberos tuos, qui mihi jam ab incunabulis salutem innuere videntur Italiæ, & gentium fugam barbararum. Quo autem in majorem Imperiorum, magnorumque facinorum spem nati sunt, eo diligentius solidæ virtutis præceptis, & veterum Romanorum exemplis imbuendi sunt, ut ad maximas res conficiendas accedant paratiores. Atque haud scio, an hoc ideò fortuna tulerit, ut eo potissimum tempore nascerentur Liberi tui, quo plurima, ac vetustissima illorum hominum monumenta in eodem littore e tenebris eruuntur, ubi in lucem ipsi suscepti sunt. Nam eorum facta

ſummo ſibi ſtudio imitanda eſſe ſtatuent, quorum leviſſima quæque a doctis viris tanta cura conquiri, explicarique videant. Et ſane ejuſmodi antiquitatis ſtudia niſi ad hiſtoriam cognoſcendam, clarorumque adeo virorum imitationem perſequendam referantur, curioſitatis cujuſdam pleniſſima, ſapientiæ autem inaniſſima reperientur. Quanquam non magnopere illi quidem vetera requirent, cum domi habeant ante oculos omnium exempla virtutum. Parentes enim habent eos, qui cum regiis abundent virtutibus juſtitia, beneficentia, magnitudine animi, privatis non carent continentia, probitate, ſuavitate morum, quæ licet reconditæ, atque interiores ſint, emanant tamen, multaque de iis

narrantes egomet audivi homines nobilissimos, qui propter generis præstantiam versari familiarius cum Regibus consueverunt, propter familiaritatem autem eas facilius nosse virtutes, & quasi reducto majestatis velo perspicere possunt. At illæ alteræ quæ appellantur regiæ, propterea quod in publica utilitate, & luce versantur, majoribus ut ita dicam, theatris propositæ non egent testificatione cujusquam. Quominus vereor, ne quis gratiæ me causa quicquam in scribendo mentiri putet, cum eo mandante Rege scribam, qui laudibus cumulatus verissimis nullis falsis deliniri potest. Ad alienam vero gratiam, quid ego respiciam, qui Tibi, CAROLE REX, *debeam uni omnia? sin autem mo-*

veri gratia non possumus, metu certe non debemus. Ejusmodi enim ingressi sumus vitæ rationem, ut quæ vere, atque honeste dici possunt, fortiter, ac libere dicere ne vereamur, nihilque præter dedecus metuendum nobis esse statuerimus. Quapropter omni metu, & cupiditate vacui; eaque libertate, quæ militem decet, atque historicum, qui nihil temere scribat, nihil astute prætereat, tuaque sit, CAROLE REX, *tectus auctoritate eam Italici belli partem latinis mandare literis aggredimur; quæ ab Austriacorum a Velitris receptu initium ducens Aquisgranensi pace, & Nicæensi in Italia conventu terminatur.*

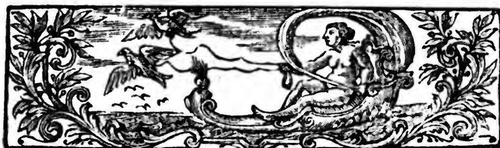
Opus sane memorandum, & fortunæ varietate adeo insigne, ut victores interdum desperaverint, spe-

rare victi nunquam desierint, ferocissimique extiterint, qui imbelles videbantur, omniaque fortia passi pro libertate, atque ausi sint. Fugati, cæsique exercitus, Ducesque nobiles, expugnatæ urbes, direptæ Provinciæ leguntur etiam alibi, & exitus sunt communes bellorum omnium. Illud hujusce belli, de quo scribimus, præcipuum est, quod tot præliis, tot cladibus, tantorumque Regum viribus nihil fere perfectum est, quod rerum gestarum magnitudini responderit, non Principum ambitio sedatâ, non Populorum constabilita felicitas; bellum denique vehemens, atque atrox pax repente concluserit otiosis magis optanda, & defatigatis necessaria, quam cuiquam opportuna, aut gloriosa bellantium.

Totum autem opus tribus Libris complectemur, quorum hic primus in tuo, REX, *nomine apparet. Scriptionis enim nostræ fructus aliquis ad neminem prius, quam ad eum pertinere debet, a quo accepimus, ut scriberemus.*

CA-

CASTRUCCII BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER PRIMUS.

EPULSIS Auſtriacis CAROLUS quidem Rex, ita uti in Commentario de rebus ad Velitras geſtis diximus, Neapolim victor revertebatur: At Mutinenſium Dux, Gagiuſque cum Hiſpanorum copiis, & auxiliaribus, quas e ſuo delectas exercitu illis Rex

A attri-

attribuerat, ſe ſe recipientem Lobcoviczium inſequuntur, effectiſque eâ de causâ duobus in Tyberi pontibus exercitum iv. non. Nov. traducunt. Lobcoviczius miſſis jam antea, qui idoneum prope Viterbium caſtris locum deligerent, in ea ſe caſtra ſeptimo a Velitris die contulit; quæ quidem egregiè loci naturâ objecto monte ſatis edito, nemoreque denſo, atque aſpero muniebantur. Hæc Gagius animadvertens, qui hoſtes Roncilionem erat uſque perſequutus, ad Falerios Faliſcorum, Spoletumque ſubito ſe convertit, atque ex iis locis in Umbriam erumpere meditabatur, ſperans ſi prior Peruſiam occupaſſet, Lobcoviczium receptu, & commeatu poſſe omni intercludi. Sed Lobcoviczius, cognito conſilio ejus, motis extemplo a Viterbio caſtris, per Urbeve-

bevetanum agrum iter arripiens, & ſilvas inter, ac ſaltus properans anteceſſerat tam opportuno tempore, ut ſimul ipſe Peruſiam attingeret, & Hiſpani, Neapolitanique in Aſſiſienſi agro cernerentur. Erat enim ex oppido Peruſiâ propinquus deſpectus in pulcherrimam Umbriæ vallem.

Gagius in ea planicie, quæ inter Aſſiſium, Forumque Flaminii intereſt, caſtra facit: cohortes aliquanto latius porrigi, ſimul plures noctu ignes accendi jubet, quo ex tam late productis ordinibus, diſperſiſque ignibus amplioris ſpeciem exercitus hoſtibus oſtentaret. Suæ enim copiæ, quanquam e Neapolitanis, ut diximus, auxiliis, atque his, qui ex Hiſpaniis per eos dies ad oram Romanam, Centumque cellas appulerant, refectæ; infrequentiores tamen adhuc,

vixque iixx. millia numero erant. Lobcoviczii autem ne xiii. quidem millium numerum explebant, insigni morborum, & perfugarum frequentiâ, quod in omni fere receptu accidere consuevit: multis etiam ad Aricinum nemus absumptis, & nonnullis cohortibus, quæ Regis Sardiniæ auxiliarentur, in Galliam Cisalpinam summissis. Quapropter cum suorum paucitatem videret, hostium numerum multo etiam majorem ex castrorum amplitudine arbitraretur, profectionem fugæ similem circumspectabat vehementer timens, ne intercluderetur. Itaque ne celeritati quidem satis confisus suæ, Comiti Soroo, qui suis, exercitusque impedimentis præsidio ibat, magnopere mandat, uti aliquam insequenti Gagio moram inferat; dum ipse per Eugubinos montes, superato Apennino, secun-

ſecundum Adriaticum mare in Flaminiam deſcenderet, inque ejus regionis oppida exercitum in Hiberna deduceret. Hiſce mandatis acceptis Comes Sorous, converſo itinere, Nuceriam occupat, ibique conſiſtit. Erant cum eo nongenti ferme projectâ audaciâ milites ad omne facinus, atque diſcrimen impunitate diuturnâ, crebriſque certaminibus obdurati, perfugæ omnes, eoque acriores, ne, ſi in poteſtatem Hiſpanorum venirent, ad ultimum ſupplicium progredi cogerentur. Et jam Hiſpanorum, ac Neapolitanorum primum agmen a Foro Flaminii profectum inſtabat, & occupatis circa Nuceriam collibus imminebat univerſum. Neque ob id Sorous a propoſito deterrebatur. Inſanire hominem oppidani dicere, qui ab omnibus rebus flagitiosè imparatus tam parvulis copiis

copiis, nullis munitionibus, adversariorum exercitui obsistere velit; monere, ut sibi, suisque, subito discessu, consulat. Enimvero ille animo feroci, minacique vultu negat, universum adversariorum exercitum tanti esse, ut ipse fugiat; & memor eorum, quæ paulo ante Lobcoviczio Imperatori suo confirmaverat, milites cohortatus, ut nullam nisi in armis salutis spem ponerent, urbem, suburbiumque, pro loco, ac tempore communit, portas obstruit, transversas trabes viis inducit, denique nihil reliqui ad defensionem audacissime facit. At Hispani, Neapolitanique primo impetu in suburbium irrumpunt, portamque oppidi unam incendunt, neque tamen ulterius progredi audent loci difficultate, suorum cæde, hostium furore deterriti. Quibus rebus factum est, ut in

ut in foro, ubi mercatum habere oppidani ſolent, aggere extructo, & tormentis quatuor, quæ a Foro Flaminii advexerant, collocatis, quatere oppidum, ac diruere inſtituerint. Tum vero atrocitate rei oppidani commoti Soroum circumſiſtunt, unum univerſi orant, atque obſecrant, ne ſuâ pertinaciâ ipſorum fortunas omnes deleri funditùs patiatur. Ille omni re deſperata, cum jam nec jacula militibus, nec vires ſuppeterent, ſimul Lobcoviczium effugiſſe jam ſciret, colloquium petit, paratumque ſe dedere ait, ſi modo incolumitatem transfugis, veniamque impetret. Non impetratâ, tamen ad deditionem compellitur. Deditione factâ, ipſa e veſtigio ab Gagianis militibus Nuceria diripitur, Pontificis Maximi oppidum: adeo nihil in bello ſanctum, nihilque

nihilque tam opportunum injuriæ, quam medium, & quietum ſine armis imperium. Gagius, conſervato Comite Soroo, in cæteros, uti in transfugas, lege agi jubet. Injecta continuo omnibus vincula unum querentibus, quod vitam, quam projicere in prælio per virtutem poterant, ſupplicio, atque ignominiæ reſervaſſent. Statim inde in caſtra ad Forum Flaminii abripiuntur, ibique in eos, toto inſpectante exercitu, paulo ſeverius animadverſum eſſe videbatur, propterea quod non ſorte decimus quiſque, uti militari conſuetudine receptum eſt, ſed quintus quiſque lectus ad ſupplicium ſit, illique ipſi milites, qui ſortium beneficio ſnpplicium vitaverant, tamen illuvie obſiti, catenatique longo, ac miſerabili agmine Cajetam uſque perducti fuerint, ubi

qui honeſtioris in militiâ ordinis erant compingerentur in carceres, reliqui ad opus, atque ad triremes damnarentur. At ii, quos extremum ſequi ſupplicium damnatos oportebat, pars arboribus ſuſpenſi, pars jaculis confoſſi fœdiſſimè perierunt. Perhorruere milites, populique præſertim leniſſimo Pontificis imperio aſſueti tantam ſubito ſtragem, non reputantes eâ ſeveritate militarem diſciplinam contineri, & reipublicæ intereſſe vehementer punire transfugas. Juſtiſſimo igitur ſupplicio affectis tranſfugis, Gagius aſſequendi hoſtis ſpe dejectus, cum ſumma jam hiems inſtaret, diſtributis circum agri Romani municipia legionibus, ipſe Viterbii hiemare conſtituit. Quo in oppido cum cæteri copiarum Præfecti otioſum ab hoſte tempus ludis, ſcœ-

nisque contererent, ille tacitus plerumque totius Italici belli molem animo agitabat. Itaque maturius paulo, quàm tempus postulabat, deducto ex hibernis exercitu quasi incertus quà progroderetur, ut sua hostibus consilia occultaret, modo se Flaminiæ viæ dare, interdum Hetruriæ ostendere se veluti minitabundus, atque in eam partem impressionem facturus videbatur. Quæ quidem fama erat edita in vulgus, adeoque percrebuerat, ut qui ei provinciæ præerant, trepidarent, atque aliquot in fines Aretinorum cohortes præsidii causâ mitterent. Quanquam enim Viennensi fœdere diligentissimè cautum de Hetruriâ non turbandâ fuerat; quo fœdere Hispaniarum Regis socius, atque amicus Galliarum Rex acceptâ a Francisco Duce, quam Regi Stanislao socero attri-

attribueret, Lotharingiâ, Hetruriam Francisco in perpetuum addicendam, Hispano consentiente, curaverat, reque ipsâ addixerat: interdum tamen illa suberat cogitatio, quam faciles essent hominum, & cum primis Regum ad fallendum mentes; neque tam, qui Hetruriæ præerant, Hispanos timebant, qui adventare dicebantur, quam populares, quorum ipsi adversâ, Hispani secundâ voluntate utebantur. Nam Florentinos Borboniarum partium studio omnium in Italia maxime flagrare opinio erat, vel quia Caroli Hispaniarum Regis F. adventum, ejusque benignitatis memoriam novâ nondum dominatione expulerant, vel quia Medicæorum extinctâ apud ipsos familiâ in Transalpinorum potestatem redacti servitute premi inclementiore videbantur. Vi-

tio etiam gentis humanæ, quæ longinqua expetere, fastidire presentia consuevit. Sed Gagius, qui in Hetruriam cogitaverat nunquam, superum mare versus iter facere, ad hostemque contendere cæpit.

Quadringenti ferme vicum quendam in Flaminiâ, qui Catholica appellatur, insederant Ungarici equites, ibique erant ab Lobcoviczio collocati, ut Hispani exercitus conatus, atque itinera specularentur. Quem exercitum ubi appropinquare cognoverunt, eo statim loco excessére. Quo facto, qui Arimini, quique Cæsenæ Austriaci milites præsidii causa erant Ungaricis se se equitibus adjunxerunt, unâque omnes ad Cornelii Forum perrexerunt. Hiemabat ibi Lobcoviczius. Hic de Hispanorum adventu certior factus, cum quæ per literas, nun-

nunciosque ab Rege Sardiniæ flagitaverat, nusquam adhuc apparerent auxilia, atque ipse, attritis jam viribus, multo omnibus rebus esset Hispanis inferior, educere ex hibernis exercitum, seseque properans recipere cæpit: neque prius properandi finem fecit, quam ad Mutinam perveniret, castraque ad eam urbem opportuno, & munito loco ponere.

Ipsius enim castrorum dextrum latus ita urbi adhærescebat, ut adactis ex arce Mutinensi telis protegi posset. Sinistrum fossâ sepiebatur, quæ derivandi fluminis causâ prope Mutinam erat non mediocrem in altitudinem depressa. A fronte munitiones Lobcoviczius instituerat optimas, easque tormentis, perpetuisque stationibus instruxerat. A tergo autem castrorum amnis erat Gabellus, eoque in amne

pontes

pontes effecerat tres, quo facilior esset in Mantuanum agrum receptus, ex eove commodior, si nemo premeret, commeatus. His rationibus Lobcoviczius ad utrumque paratus, seu pontibus effectis se se ulterius recipere, seu communitis castris remanere mallet, auxilia certe expectare, & bellum ducere velle videbatur. Jam vero eo magis festinare Gagius, atque in maximam conficiendi negotii spem adduci si Lobcoviczium assequeretur, cumque eo confligeret, priusquam ille se se Transalpinis, & Sardiniensibus auxiliis confirmaret. Itaque ad Forum Cornelii, eodem, quo hostis, itinere properans in fines Bononiensium celerius opinione omnium pervenit, continuatoque itinere Scultennam cum omni exercitu Flumen vado transit, ita ut humeri tan-

tantum, ſummaque militum pectora extarent, eademque uſus celeritate, cum hoſtium manum, quæ Spilinbergium (in Mutinenſi agro ad Scultennam vicus eſt) tenebat, in fugam conjeciſſet, ad locum pervenit, qui appellatur Montalus, atque abeſt a Mutina paſſuum iii. millia. Caſtra ibi Hiſpani, Neapolitanique faciunt. Poſtero die Gagius decurionem exercitus cum ſatis validâ peditatus, atque equitatus parte præmittit, qui caſtra exploret Auſtriacorum, & loci naturam cognoſcat. Quibus cognitis rebus, exercitum confeſtim in eam partem adducere, ubi item eſt in agro Mutinenſi vicus, quem Bonumportum appellant, atque inde in hoſtium caſtra triplici inſtructo agmine irrumpere, eodemque tempore, ſummiſſis militibus, atque operis, quæ cum iis ratibus, quas carris

carris devehebat, pontem in flumine Gabello extemplo perficerent, hostes ab tergo adoriri Gagius meditabatur, ancipiti ipsos prælio distractos facilius opprimi posse sperans. Hæc cum ille cogitaret, atque ageret maxime; ecce subito ab Hispaniarum Rege nuncius apparet cum literis: debere Philippum Regis F. in Genuensium fines quamprimum se conferre; properaret cum illius exercitu suum Gagius conjungere, omniaque posthaberet. Quibus literis acceptis aggrediendi hostis consilium depositum est, susceptaque de itinere, concilio statim advocato, deliberatio.

Dux Mutinensium concilio, summæque rerum imperatorio nomine præerat. Is rectâ eundum Novas esse arbitrabatur, Genuensium oppidum in Galliâ Cisalpinâ plenum, atque opulen-

lentum, & Philippici exercitus propinquitate opportunum: aſſuetum ſe ſe iis circum Mutinam locis; non viam ſe certe noſſe ullam aliam, qua exercitus ire, impedimentaque ſupportari poſſint: ſibi quidem perſuaderi magni animi rem eſſe, magnæ difficultatis propter aſperitatem viarum, hoſtis propinquitatem, occultandi conſilii deſperationem: ſed nihil eſſe virtutis arduum; cumque Regi parendum neceſſario ſit, enitendum eſſe ajebat, etſi aliquo accepto detrimento, ut eo, quo Rex juſſerit, mature cum exercitu perveniatur. Porro erant, qui Bononiam ſtatim, atque in Pontificis provinciam regredi cenſerent, quod facilem ibi commeatum, iter denique non incommodum ad inferum mare, Coſarumque oram eſſe arbitrarentur, &

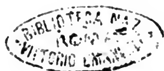
ſalvum inde exercitum cum omnibus impedimentis unâ in Liguriam navigatione poſſe tranſmitti demonſtrabant. Gagius utramque improbabat ſententiam, quantum alteri deeſſe conſilii, tantum alteri ſupereſſe animi dicebat. Qua enim fiducia, aut quibus copiis Novas perveniendum? lxx. circiter millia paſſuum intercedere itineris aſperi, atque difficilis: ipſum a Placentia Apenninum tranſcendendum: ſubeſſe rivos, amnes, nobilitatum Gallorum fugâ, victoriâque Tarum, Romanorum clade Trebiam; tempus adverſum, maximas aquas, longum iter, & corruptum, impeditum agmen: inſtare ab uno latere hoſtes, qui agmen aſſidue noſtrum peragitent; ab altero montes aſſurgere gelu, pruinaque oppletos: vix quinque dierum cibaria ſupereſſe:
in

in tantis anguſtiis ecquam eſſe militibus ſpem poſſe inopia, & laſſitudine confectis, montibus, atque hoſte circumcluſis? magnopere ſe quidem Mutinenſium Ducis perſpectam jam in maximis rebus laudare virtutem, cui nihil arduum videatur: ſed eſſe in bello non minus conſilio, quàm virtuti locum, eâque propter cavendum eſſe, ne temere progreſſis, aut certum exitium, aut turpis impendeat exitus. Reditum vero in Pontificis provinciam quid habere, niſi inopiam cibariorum, & militum fugam, & diſcrimen omnium rerum? Ecquam enim fore copiam, ſi loca repetantur noſtrorum, hoſtiumque inveteratis jam caſtris exinanita, atque exhauſta? milites autem, qui, cum ad hoſtes itur, alacres, atque erecti vadunt, demittere, cum rece-

datur, animum, & factâ receptus mentione, ſtatim de fugâ, victoriæ, prædæque deſperatione incitatos cogitare. At illud, cujus tandem conſilii eſſe? Neapolitani Regni robur, Hiſpanorum florem, totius belli ſpem, atque eventum mari, & fluctibus committere? præſertim cum omnia littora, portuſque tanta diligentia a Britannicis claſſibus aſſerventur. Poſtremo afferre ſe, quod tutius, atque explicitius conſilium videatur. Præmiſſurum enim ſtatim Bononiam Pincaronium Præfectum Fabrûm firmo cum præſidio, qui ea via celeriter tormenta omnia, & quidquid in exercitu gravis, atque infirmi eſt, in Hetruriæ maritima adducat, indeque idoneam nactus tempeſtatem, & Liguſticam oram legens neque ad unum locum appellat, neque uno commeatu;

quo

quo fallere melius Britannos, atque effugere possit. Ipsum interim, qua proximum est iter, cum expedito, ac delecto agmine per Apenninum, Lunensemque agrum in Genuensium fines perventurum: neque defuturos exercitui commeatus, cum, trinis viæ castris superato Apennino, Lucensium campi occurrant integri & fertiles, qui pabulo, frumento, pecore, & omni rerum copia juvare exercitum queant. Hæc vicit in concilio sententia; cujus sententiæ hæ erant certæ opportunitates, quod præmissa tormenta ab omni hostium impetu, Pincaronii celerrima profectione defendebantur, quem assequi cum unius diei iter antecederet, illi profecto non poterant; & quod oppositus obstabat Apenninus, quominus reliquum insequerentur exercitum. Neque præterea verisimi-

ſimile erat Lobcoviczium a Gallia Ciſalpina, atque ab Rege Sardiniæ longius abduci velle, animis Genuenſium tum incertis, atque Philippi, Gallorumque copiis ingruentibus.

Gagius cum omnem in celeritate poſitam rem videret, concilio vix dimiſſo, tormenta, atque impedimenta omnia ſilentio prima nocte ex caſtris Bononiam confeſtim præmiſit, ac conquieſcere ante iter confectum vetuit. His Pincaronius Præfectus Fabrûm cum equitum, peditumque millibus v. miſſus præſidio eſt. At ille cum ad Scultennam amnem perveniſſet, qui ea nocte ex maximo imbre admodum creverat, ſimul iis temere credens, qui vado amnem tranſiri poſſe negabant, iter ſupprimit. Quod ubi Gagius cognovit decurionem ſtatim exercitus miſit, qui homi-

hominem ſeverius commonefaceret, uti acceleraret. Quo facto vadum in flumine repertum eſt. Periculum erat, ne, ſi tam ſubitam Lobcoviczius profectionem ſentiret, multo breviore itinere Pincaronium aſſequeretur, eumque interciperet. Ita unius hominis ſoccordiâ parum abfuit, quin tormenta omnia, atque exercitus impedimenta in hoſtium poteſtatem venirent, totiuſque rei conſilium deperiret. Interea Gagius cum expedito agmine e conſpectu Auſtriacorum evolavit. Lobcoviczius Pincaronii profectionem non ſenſerat, Gagium vero ne profectum quidem eſſe exiſtimabat, ſed eo tantum exceſſiſſe arbitrabatur, ut paulo ultra eum locum caſtra transferret. Qua de cauſa, primi diei mora illata, deinceps, reliquum fruſtra laborem ſuſcipi intelligebat,

gebat, cum jam neque Pincaronii iter demorari, neque Gagium consequi, neque etiam extremum ejus agmen carpere posset. Dicitur eo tempore Lobcoviczius tantam esse celeritatem, reique militaris scientiam in ipso hoste admiratus. Ea est magnorum facinorum vis, atque species.

Apennino, qui ab alpibus maritimis, supraque Genuam initium ducens, omnem Italiam discriminat, ii quoque montes annectuntur, qui Mutinensem agrum meridiem versus a Lucensi dividunt, Balista quondam, & Letus apud Romanos appellati, nunc a peregrino quodam, quem summo apud Scotos loco natum austere, & solum plures ibi annos vixisse ajunt, D. Peregrini montes dicuntur. Ferebatur eo Gagius triplici instructâ acie. Facile a principio

cipio iter, atque amœnum. Colles assurgebant leniter acclives. Ubi ad aspera, ac montosa ventum est, sarcinaria omnia jumenta defecere, adeo ut cibaria ipsi sibi milites supportaverint. Accidisse id satis constat eorum improbitate, qui vecturas de Regibus redimunt; propterea quod, ut suo privatim compendio servirent, jumenta coemerant macie corrupta, neque ad superandos montes idonea. Atqui ejusmodi ærarii depopulatores, posteaquam ex egestate, ac sordibus permisso jam latrocinio emerserint, ad opes, atque ad honores obrepunt non sine Regum pernicie, & justissimâ populorum querelâ. Cum, uti dictum est, in tres partes distributus Gagianus Apenninum superaret exercitus; dextera quidem, sinistraque pars, quod molliore itinere montem circuibat, fa-

cile progrediebatur. At media acies, in qua Dux ipſe Mutinenſium, & Gagius erant, loci iniquitate, miſerè admodum divexata eſt. Nam quod duces itineris nacta eſſet imperitos, per devia, atque aſperiora incedebat, nullumque neque ordinem, neque imperium ſervare poterat, & quod rectâ montem adverſus peteret, ægrius neceſſario ingrediebatur, quâque difficilior erat aditus, atque præruptior. Tum iii. ferme millium paſſuum via adeo gelu conſtrata erat, ut, niſi diſcuſsâ glacie iv. in altitudinem pedum, inſiſtere miles non poſſet, & complures nihilo ſecius prolaberentur, præcipiteſque agerentur per lubricas illas montium altitudines. Ipſi ante primos ordines ibant Imperatores, Dux quidem Mutinenſium pedes, Gagius vero, cum podagræ doloribus ureretur,

tur, equo insidens, & cohortabuntur suos, ne labori succumberent, neve animum tot præliis, atque hostibus invictum in tantulo non facillimi itineris spatio desponderent. Imperatorum vocibus, atque exemplo tantum militibus incessit itineris conficiendi studium, ut in summum jugum incredibili labore, ac perseverantiâ conniterentur; ex eoque properantes descenderent, atque ad Castrum novum, qui non ignobilis in illis montibus vicus, & totius Capheroniæ provinciæ caput est, subito pervenirent; adeo ut qui Montis Alphonsi arci, quæ vico imminet, præsidio erant Austriaci milites, cum nihil tale suspicarentur, & incuriosè observarentur in foro, prius captam arcem, seque captivos senserint, quàm appropinquare hostes cognoverint; quorum

indiligentia Gagianis admodum profuit: Nam parva licet arcis oppugnandæ mora maximo fuiſſet ipſis detrimento, cum neceſſariis omnibus rebus egerent, atque extremâ jam fame laborarent.

Tam improviſum, tamque difficile per Apenninum Gagii iter cum late fama vulgaſſet, magna apud otioſos rerum æſtimatores controverſia extitit, cum alii temeritatem hominis carperent, qui ſuas eo copias conjeciſſet, ubi eſſet ipſis, & fame, & frigore pereundum; alii virtutem, atque immerſabilem difficultatibus animum extollerent, Annibalique alpes perrumpenti adæquarent. Ita, variantibus hominum ſtudiis, ſententiæ quoque variantur, deque rebus nemo confidentius judicat, quàm qui eas ignorat. Ego ſicut non parum virtuti tribuerim

buerim Imperatoris, ita non multum consilio detraxerim, quod præsertim fortuna comprobarit. Fœda enim tempestas, quæ per eos ferme dies cooriri constanter in iis locis, atque ingentem decidentium nivium vim circumferens, deprehensos in itinere homines opprimere solet, cum vix milites ab Apennino descendissent, subito, vehementissimeque insurgere cœpit: ita ut exiguo tempore magno casu totius exercitus salus constiterit.

Captâ Montis Alphonsi arce, Lucensium finibus appropinquabat exercitus, quod ubi est auditum, insolentes homines belli, &, quorsum tam repentinum, atque ab hoste, ut videbatur, diversum iter evaderet, ignari (id quod in ejusmodi rebus necesse erat) perturbati vehementer sunt. Nam quanquam usitato jam a principio belli

belli instituto Reipublicæ prudentissimo parem Lucenses Austriacis, Borboniisque voluntatem ostenderant, nihilque fecerant, dixerantve, quod alteros contra alteros juvaret: tamen prudentiæ non semper fortuna comes per idem ferme tempus tulerat, ut homines a potente quodam Româ summissi, Hispaniensem in agro Massensi tabellarium deprehenderent, ac dispoliarent, & publicas potissimum literas interciperent. Quo facto in fines se se Lucensium receperant; atque eos qui Montignosii oppido præerat, cum apud illum de injuriâ, quam sibi factam esse a latronibus putabat, vehementer esset tabellarius conquestus, comprehenderat, præfectoque arcis custodiendos tradiderat, Senatumque eâ de re certiorem fecerat. Senatus, quod eos la-

tro-

trocinii insimulatos, latrones esse existimaret, literas quidem tabellario confestim reddi, ipsos in vinculis habendos videri censuit. Postea vero quam illi diplomata ostenderant, quibus eos esse milites compertum est, Senatus cum omnia ubique hostibus in hostes licere jure belli intelligeret, cumque non in sua provincia facinus admissum esse constaret & literis redditis satis Borboniis factum esse arbitraretur, Austriacos milites solvi extemplo, liberosque abire jussit. Erat æquitatis, & prudentiæ consilium plenissimum. Non defuerunt tamen, qui literis, nunciisque Senatum apud Reges populari inducti rumore criminarentur. Adeo nihil est a calumnia intactum, multoque plures sunt, qui reprehendant, quàm qui laudent.

At

At ne in animis Regum utriusque partis suspicio hæreret falso injecta, ad Reginam Ungariæ Carolus Mansius, ad Regem Sardiniæ Joannes Sardinius, Neapolim Laurentius Deodatus, atque in Hispaniam usque Andreas Sbarra ex S. C. missi sunt, eisque mandatum, ut Reipublicæ causam Regibus probarent. Harum vero legationum exitus adhuc erat incertus, cum, uti diximus, Lucensium finibus appropinquaret exercitus, civitasque suspensa metu, ac solicita esset. Cum autem in timore multa fingantur impunius, omnia credantur facilius, eo factum est, ut nonnulla temere vulgata timere Lucenses cogerentur, quæ quidem non timuissent, si conscientiæ potius suæ, quàm temporum rationem habuissent: ne videlicet Reipublicæ vis aliqua infer-

fer-

ferretur, neu milites in eorum agris maximo cum detrimento diutius versarentur, neu denique multa necessario quodam armatorum hominum impetu acciderent, quæ ne prudentiâ quidem corrigi possent. Augebat timorem, quod nullæ Ducum essent literæ, quæ de ipsorum adventu certiorem Senatum facerent, itaque inimico animo adventare magis, magisque dicebantur.

At Lucenses, ut aliquam in repentino tumultu dignitatis, ac salutis rationem habere viderentur, Montanos, qui in eorum ditione sunt, genus hominum militiæ aptum maximè, summâque erga Rempublicam fide cognitum ad se vocaverant, eos armaverant, custodiendæque urbis sexviros creaverant. Interea Imperatorum literæ venére adventum nunciantes. Ita-

que paulo quietior Senatus Franciſcum Bernardinium ad Borbonii exercitus Imperatores, & Ducem imprimis Mutinenſium miſit, qui eos ad Caſtrum uſque novum in caſtris conveniret, diceretque: egregium ſemper fuiſſe, & eſſe erga Borbonios Reges Senatus Populique Lucenſis animum: minus ob eam rem ſe ſe ab eorum adventu timere, quos optimâ fide dilexerint: eſſe potius, cur gaudeant, veniſſe tempus, quo ſuam Lucenſes erga Borbonios voluntatem verbis toties, legationibuſque teſtatam, re tandem ipſa declarent: nihil ea propter eſſe, quod in eorum poteſtate ſit, quod non ipſe fortiſſimis Imperatoribus ex auctoritate Senatus polliceri & repræſentare etiam poſſit. Illi tam liberali oratione, promiſſorumque ſpe deliniti, cum exercitum haberent frigore,

gore, fameque fere enectum: non sibi, non Regibus suis in animo esse, responderunt, quicquam adversus Rempublicam moliri: militarem tulisse rationem, ut necessario per eorum fines iter facerent: curarent ipsi, ne commeatus deessent: se se daturos operam, ut milites sine maleficio, & injuria transeant. Quibus rebus cognitis, omnis Senatus cura eo conversa est, ut commeatibus extemplo consuleretur, utque Cives eligerentur idonei, qui ea diligenter curarent, quæ ex usu Borbonii exercitus esse cognoscerent. Quo facto ex omni agro, & vico, pabulum, & cibaria in Borboniorum castra comportabantur, omniumque rerum copia portabatur undique, atque agebatur plenissimis viis. Idque eo erat mirabilius, quod Lucenses angustis agris, minimeque frumentariis

utantur; tempus autem esset anni difficillimum, quo neque frumenta in horreis sunt, neque multum a maturitate absunt; & milites, qui in florentissimis provinciis in maximis sese fuisse difficultatibus recordabantur, non sine summa admiratione videbant diligentia, ac fide parvas augeri res posse, magnas contra dilabi, si pravè administrentur. Cum Hispanus, Neapolitanusque exercitus ad sextum ab oppido Lucâ lapidem pervenisset, Senatus eo statim Cæsarem Santinium proficisci jussit, qui cum Duce imprimis Mutinensium, cæterisque Imperatoribus ageret, quemadmodum ex officio ac dignitate Reipublicæ esse intelligeret. Quibus rebus confectis ita a Lucensium finibus discessum est, ut militibus Lucenses, Lucensibus milites accepti essent; Reipublicæ in admini-
stran-

ſtrandis rebus ſolertia ab omnibus collaudaretur; Neapoli autem, atque in Hiſpania Legati ejus comiter ab Regibus acciperentur: & qui jam veritate rei commoti, Legatorumque officiis ſecundum Rempublicam judicaverant, tum vero his auditis, omnem de tabellario ſuſpicionem ex animis delerunt ſuis.

At Gagius nihil in itinere moratus per Lunenſem agrum Sergianum pervénit, primum quod eſt ab ea parte venientibus Genuenſium Oppidum. Quatriduum ibi ſubſiſtere placuit, dum in flumine Macrâ pons efficeretur, & allevarentur milites, quos longum ex Mutina, atque arduum inter Appennini tramites, infeſtumque nivibus, & pluviis iter divexaverat. At magnâ Gagius ſolicitudine afficiebatur, novis ſubinde difficultatibus objectis. Ma-

Macra vicinis montibus rapidum flumen, tuncque etiam ex nivibus, imbribuſque maximum erat; & pons in eo confieri difficilius propterea videbatur poſſe: loca excipiebant horrida, & ſaltuoſa, latebriſque, & ſilveſtribus tramitibus prærupta, quo certe ex militari progrediendi conſuetudine, atque ordine adiri non poterat, idque erat incommodum, & periculoſum maxime cum præſertim Auſtriaci, ſi ab Apuanis montibus deſcenderent paucis immiſſis equitibus, omnem male habere exercitum, & facile etiam poſſent errantem, & defatigatum opprimere. Ac jam ut nullus ab hoſte metus eſſet, non pabulum in vaſtis locis, atque inaniſſimis non frumentum erat: non denique certus tam incerti itineris dux. Una omnium erat in Genuenſibus rerum ſpes, quorum

rum obſcura adhuc voluntas, & conſcripto nuper exercitu ſuſpecta videbatur. Infirmæ erant Hiſpanis, Neapolitaniſque copiæ, v. millibus cum Pincaronio diſtractis, compluribus labore confectis, nonnullis fugâ dilapſis. Philippus vero Hiſpaniarum Regis F. ſociique Galli, quibuſcum ſe ſe conjungere Gagius properabat, adeo non properabant ipſi, ut incredibili torpeſcere morâ viderentur. Erat ipſe præterea Gagius ſive ætate, ſive naturâ, ſive etiam conſiliorum, quæ omnia ſemper ab Hiſpania uſque afferebantur, expectatione cunctator, magiſque timens adverſa, quàm ſperans ſecunda, adeoque omnia conſilio tribuens, nihil ut fortunæ relinquere videretur velle, quæ tamen in bello plurimum poteſt.

Sed cum eſſet Gagius in qui-
bus

bus demonſtravi curis, atque anguſtiis, multaque hominem ſolicitum haberent, atque anxium: commodùm ad eum, & Ducem imprimis Mutinenſium Genuâ venit miſſus ab Senatu Joſephus Auria, qui bono illos eſſe animo juberet, & pacata omnia ab Genuenſibus, benignaque ipſis, militibuſque eorum ex auctoritate renunciaret. Miſſus unà cum Joſepho Auria Vinſonius fuerat Trib. mil. in exercitu Genuenſi, illarumque peritiſſimus homo regionum, qui Hiſpanos, Neapolitanoſque faciliore per montes, ſaltuſque duceret viâ. Hoc primum in illo itinere Gagii animum erexit, ex eoque primum fieri quædam ad meliorem ſpem inclinatio viſa eſt. Simul omnibus locis commeatus imperabantur, deſcribebantur vecturæ, frumentumque, & pabulum (quod

(quod erat tamen perexiguum) comportabatur, nihil denique reliqui ad opus, patientiamque Ligures faciebant: Qui induſtrii homines, ac diligentes, quod plerumque in ſterili agro evenit, multâ duritie, improboque labore naturam vincere velle locorum videbantur. Nunciatur etiam Gagio diſceſſiſſe a Mutinâ Lobcoviczius, cujus diſceſſu futuros Auſtriacos ad inſequendum tardiores videbat. Jamque tandem Philippus, & Galli parare iter dicebantur, & pons, qui demiſſis in flumine trabibus bipedalibus, & conjunctis inter ſe lintribus properabatur, penè erat perfectus. Itaque cum de hoſtibus, deque ſociis ea, quæ optabat, audiret, & Genuenſium copiis exercitum ſublevari ſuum poſſe non nequicquam ſperaret, exquiſito per Vinſonium itinere

nere non diù commorandum ſibi eſſe Gagius exiſtimavit.

Interim Lobcoviczius, quem ſupra demonſtravimus deluſum a Gagio fuiſſe, hoc incenſus ludibrio, cum bellum etiam faſtidiret, quod inopiâ ſupplementi, ac pecuniæ haud quaquam adminiſtrari ex ſententiâ poſſe videbat, relictis ad Mutinam caſtris, Mediolanum contendit. Et palam quidem evocari ſe illo Mediolanenſis provinciæ, cui præerat, procuratione neceſſariâ dictitabat; clam vero cum Lucâ Pallavicino colloqui, eumque ſibi omnibus conciliare modis meditabatur. Hunc jam inde a principio belli Veliterni iratum ſibi æmulatione imperii, & opinionum diſſimilitudine, & quem Viennam tunc cogitare acceperat, exulcerato diſcedere animo nolebat. Ipſum eſſe cupidum rerum novarum,

ma-

magni ingenii, magnæ etiam apud Reginam propter libertatem quandam ingenuam ſentiendi, & Taroccæ Comitis Luſitani gratiam authoritatis cognoverat. Itaque diſſimulans quam poterat humaniſſime appellabat, eumque facilitate, obſequioque illicere ad benevolentiam conabatur. Non tamen facere potuit, quin Viennam ipſi proficiſceretur infenſus, ibique italici belli incommoda omnia in unum conferri Lobcoviczium oportere diceret, cujus in imperio ſoccordiam contemnerent hoſtes, acerbitatem horreſcerent milites. Quæ cum Pallavicinus vociferaretur, amici autem Lobcoviczii, ut plerumque fit in calamitate, ſilerent, cumque ipſius in bello infelicitas non leviſſimum in Imperatore peccatum, admodum vulgo carperetur, Regina de ſucceſſore deliberare inſtituit. Quâ

ille re cognitâ, provinciam bellumque reliquo deinceps tempore administravit ita, uti solent ii, qui successorem expectant.

Principe Lictestenio, qui Lobcoviczio succederet, delecto, exercitus, quoad ille veniret in castra, traditus Comiti Sculemburgio est.

Statim Sculemburgius per Apuanos montes equitum, ac peditum levis armaturæ partem mittit, qui Gagii iter cognoscant, infestumque excursionibus habeant: ipse cum omnibus copiis, quæ Germanicis nuper, & Sardiniensibus adauctæ subsidiis esse ad hominum millia xx. dicebantur, per agrum Parmensem, ac Placentinum iter fecit, castraque ad Novas, quod esse oppidum Genuensium diximus in Galliâ Cisalpinâ, locavit: ut Genuenses quocunque animo essent,

ſent, ſcirent Reginæ Ungariæ exercitum verſari in finibus ſuis, & Sardiniæ Regem ſocium, atque amicum maxime conjunctum haberet, cujus conſilio, atque opibus adjuvari ſe poſſe arbitrabatur: Caſtra autem opportuno loco eſſent ad commeatus parandos, omnemque Ciſalpinam late Galliam tuendam.

Properabat Gagius, ut quamprimum Macram trajiceret, ne in ipſo trajectu occuparetur ab hoſtibus, quos Mutinâ profectos magnis Parmam verſus itineribus contendere audierat. Itaque, ponte perfecto, ſignum datur profectionis. Cum ſubito aquæ magnitudine, ac rapiditate amnis, maximo noctu coorto imbri, pons interrumpitur. Erat enim pravè inſtitutus; propterea quod immiſſæ in alveo trabes bipedales, de quibus ante

ante dictum eſt, non ſatis erant firmæ ad vim fluminis refringendam, quod præſertim proximo ex Apennino decurrens majori ſe ſe impetu incitaret. Quæ res quam dedit hoſtibus ad inſequendum facultatem, noſtris ad exercitum celerius tranſportandum ademit. Poſtridie ejus diei, qui fuit dies ad v. non. Maj. noſter tranſduci exercitus eo feſtinantius, atque ipſis urgentibus Imperatoribus cœpit, quo conſtantior de adventu hoſtium fama perferebatur. Ratio, ordoque agminis erat ejuſmodi. Præcedebant agmen equites, peditesſque levis armaturæ, qui totius exercitus impedimentis, quæ in primâ acie agebantur, præſidio erant. Inde in primâ item acie peditatus, & equitatus ferme omnis progrediebatur; tum ſecunda acies ex legionariis tantum

tum militibus confecta ſequebatur, quam Reginæ Hiſpanienſis Manus, Regiique equites, & Pyrochitrophorum centuriæ aliquot claudebant. Multo denique die & noſtri exercitus prima acies tranſierat, & Auſtriaci cernebantur, qui amplius octingenti, Gorano Duce impigro homine, atque audace, præmiſſi a Sculemburgio, qui noſtrum agmen laceſſerent, ab Apuanis montibus deſcenderant. Nacti quædam propter amnem Macram ædificia, quorum muris defenderentur, ſubito noſtros, qui citra flumen erant, adorti ſunt illud ſpectantes, ſi eos ab reliquo abſciſſos exercitu prohibere tranſitu, aut, ne pontem interrumperent, impedire poſſent. Id cum animadvertiſſet Comes Sevius Legatus, qui ſecundæ aciei præerat, quæ quidem acies anguſtiâ
ponti

pontis, & diſſenſione militum diverſarum nationum paulo tardius proceſſerat, Gorano Pyrochitrophorum centurias octo oppoſuit, quæ virtute, ac perſeverantiâ tantum profecére, ut hoſtium impetum ſubſtinerent, & quietiorem noſtris tranſitum darent; ipſæ demum multis illatis, & acceptis vulneribus ſe ſe ad agmen reciperent. Imminebant nihilominus hoſtes, atque inſtabant acerrimè; jamque pontem ingreſſi, qua noſter erat traductus exercitus, ſeſe quoque tranſituros minitabantur. Sed repulſi multitudine telorum, quæ ex diſpoſitis in adversâ ripâ tormentis quatuor ſine ullâ intermiſſione trajiciebantur, temerario deſtiterunt incœpto. Relinquebatur, quoniam exercitus partem tranſeuntem prohibere non potuiſſent, ut pontem interſcindi prohiberent, idque conaban-

bantur. Nam jaculis noſtros ſubmovebant crebrerrimis, nonnulloſque ſubire auſos interfecerant, plurimos vulneraverant. Cunctantibus eâ de causâ noſtris, languidiuſque ad opus venientibus, unus de exercitu Neapolitano Signifer legionis Hibernicæ, quem poſtea Carolus Rex hujuſce facinoris causâ ab inferiori ordine ad Centuriatum traduxit, non ſuorum cæde, non periculi magnitudine deterritus cum quatuor omnino militibus prorupit audaciſſime, & inſpectantibus trans ripam hoſtibus, inter tela, jaculaque pontem reſcidit. Quo facto, ipſe cum ſuis ſe ſe ad exercitum incolumis adnando recepit. Ut quantùm ad periculum adeundum audacia, tantum, quæ plerumque adjuvat audaciam, fortuna ad vitandum valuiſſe videretur. Traducto exercitu

Gagius rescisso ponte, atque hostibus repressis ante primam confectam vigiliam Spediam eodem die venit. Id oppidi nomen est. Hoc fere est in intimâ portus Lunensis parte positum. Hujus amplitudo portus, ac pulchritudo nulli non cognita naviganti est, qui duobus eminentibus promontoriis continetur, objectamque habet insulam, quæ illum ab effervescentis maris impetu, & quibusdam protegit ventis.

Postero die Gagius nuncios ad Philippum celeriter mittit, quibus regionibus esset, & quid militum secum haberet: negavit cum iis in Galliam erumpi Cisalpinam posse: orat, ut acceleret. Ipse præmissis ad hominum millibus iii., qui ad Segestam Tiguliorum aditus occuparent, ne qua fieret ab eâ parte in diffi-

difficillimo itinere irruptio hoſtium repentina, per illam Liguſtici maris oram, quæ ad Orientem eſt, iter facere cœpit.

Erant, ut ſupra demonſtratum eſt, loca aſpera, & ſaltuoſa, anguſtiſque tramitibus, altiſſimoque in mare deſpectu horrida, & quod eas ad regiones pertinerent, in quibus hoſtes verſabantur, valde infeſta, ac ſuſpicioſa. Erat præterea ſumma inopia pabuli & propter ipſius agri naturam, & quod anguſtius noſtri pabulabantur, adeo ut pabulo mari ſupportato, hordeoque, & quacunque ratione poterant tolerare equos cogerentur. In his anguſtiis Gagius, cum prope Segeſtam Tiguliorum in arduâ neceſſario ſubſtitiſſet convalle, & quacunque procederetur iniqua, Joſephum intuens Auriam, qui Impera-

peratores noſtros officii causâ proſequebatur, non iis ſe certe locis commiſſurum fuiſſe dixit, niſi plane Genuenſibus confideret: Tum Auria, recte, inquit, Imperator, Genuenſium te fidei commiſiſti, quibus jam uti ſociis, atque amicis potes; ſecretoque illum de Genuenſium cum Borboniis facto jam pridem in Hiſpaniâ fœdere monuit: Tumque primum de fœdere iſto Gagius cognoviſſe dicitur. Nam ante id tempus rumore potius quodam, cui ſervire Imperatorem non decet, percrebuerat, cum Borboniis conſentire Genuenſes, quam procerto poſſet afferri. Hoc quidem nuncio, auxiliique Genuenſis ſpe confirmatus reliquum conficere iter pergebat, eoque alacrior, quod multum de inſequendi contentione ipſi jam hoſtes remiſerant,

qui

qui ſatis habebant minoribus nos ſubſequi itineribus, & rari tantum, diſperſique in ſummis procul jugis apparebant, ut noſtrum obſervare iter, non demorari velle viderentur.

Atque hìc non alienum videtur Genuenſis belli cauſas a principio proponere, tum quod, cognitis cauſis, reliqua facilius intelliguntur, tum vero, quia res ea eſt, adeoque celebrata ſermonibus, ac literis omnium gentium, ut ſcriptionem paulo diligentiorem, atque in parte operis procemium quaſi quoddam poſtulet. Nam bellum Genuenſe tanti momenti fuit, ut maximam non modo Italiæ, ſed omni etiam Europæ conſiliorum, atque rerum commutationem attulerit; tantâ autem virtute geſtum eſt ab eâ Republicâ quæ longâ

longâ deſes pace videbatur, ut vetuſtis Romanorum temporibus geſtum videatur; ſic a nobis porro integre, ſincereque narrabitur, ut non magis apud poſteros habiturum ſit propter rerum magnitudinem admirationis, quàm fidei propter veritatem.

Belli cauſa Finarium fuit, opportuniſſimum ad Liguſticum mare oppidum. Carrettii generis homines antiquitus habuere. Genuenſes porro, qui eâ tempeſtate Orientis opibus clari, ac potentes habebantur, oppidum a Carrettiis aliàs pretio, aliàs fœdere, aliquando etiam jure belli receperant, receptumque iis, cum terreſtre ipſi Imperium in Orientem diſtracti faſtidirent, imperatis certis rebus condonaverant. Perlongo deinceps intervallo graviſſimæ inter Finarienſes, & Alphonſum Carrettium

Re-

Regulum controversiæ obortæ sunt, cum indignarentur illi avarè sibi ab Alphonso, adeoque superbè imperitari, ut ferendus non videretur. Hic contra Finarienses insanire diceret, qui rebellione factâ ab Imperio, obsequioque discederent. Finarienses Genuensium, quorum in vetustissimâ clientelâ erant, opem implorant: Alphonsus Cæsarem adit, eumque orat, ut pro sua Imperiique Romani auctoritate seditionem comprimat. At illis omnibus jure inter se diu, multumque disceptantibus, subito Gabriel Cueba, qui pro Rege Hispaniæ Mediolanensem tunc provinciam obtinebat coactâ militum manu, Finarium armis occupat, idque propterea factum esse pronunciat, ne Galli Hispanorum eo tempore hostes per causam dissensionum ad oppidum obreperent.

perent. Cæsar Imperatoriam in eo Majestatem minui prædicabat; nec Genuenses, ad quos oppidum pertinebat, hâc acceptâ injuriâ Senatusconsultis, legationibusque sibi deerant. Sed cum Cæsari neque animi, neque virium satis esset ad jus suum persequendum; Genuenses autem querelas tantum jactarent nihil sine armis profuturas; iique essent in Italia rerum, atque temporum motus consecuti, ut Finariensem ab iis intermitti curam oporteret; Finarium ad Hispanos transiit, ab iisque ad Carolum Sextum Cæsarem unus virilis sexus, qui reliquus Austriacorum erat eorum, qui in Germaniâ, & eorum qui in Hispaniâ ducentos ferme annos regnaverant. Huic grave, ac diuturnum cum Philippo Borbonio bellum fuit, propterea quod Hispaniæ, atque Italiæ Re-

Regna, quæ Caroli Secundi Austriaci fuissent, sibi Austriaco eripi iniquum putaret. Pax ita tandem convenit, ut Carolo Cæsari Italia, Philippo Hispania obveniret. Cæsarem interim cum maxima ex ejusmodi bello pecuniæ urgeret inopia; Pontifex Valentinus, summus tum illi in consiliis capiendis auctor, vocat ad se Dominicum Spinulam Genuensis Reipublicæ Legatum, cum hoc agit: Si Cæsari Genuenses pecuniam dare, quæ sit quingenties HS., & acerba ipsum præterea molestia levare velint, pro ea pecunia, eoque beneficio Cæsarem Genuensibus Finarium tantopere ab ipsis expetitum restituturum. Legatus statim cupidius fortasse, quàm oportebat, rem arripit, auri pondus Reipublicæ nomine pollicetur. Genuenses, quanquam & pecunia im-

manis erat, & Legatus temerè inconſulto Senatu rem transegiſſe videbatur, tamen, quoniam valde Reipublicæ intererat Finario potiri, reſpondent: Quod Legatus cum Cæſare de Finario egerit, id Senatum cenſere ratum, atque e Republicâ eſſe. Itaque præſens Cæſari pecunia adnumeratur. Finarium oppidum ad Genuenſes eo jure redit, ut ipſorum antiquitus Genuenſium fuerit, & Hiſpanorum eſſe Regum dicebatur, deque eo diſertè admodùm in quadruplici fœdere per potentiſſimos Reges Genuenſibus cautum eſt. Eo tum ſtatu res erat, cum repente novus extitit Finarii captator Allobrogum Dux, nullâ quidem causâ, quæ afferri poſſet, ſed imperii proferendi cupiditate inductus. Horum familia Ducum belli ea quidem, paciſque artibus inſignis eſt, ſed ita inſti-

inſtituta, ut pro animi magnitudine anguſtos ſe fines habere ſemper putet. Nam opimas Ciſalpinæ Galliæ regiones nacta fœderibus, bellis, & loci imprimis opportunitate, quod emittere in Italiam tranſalpinas nationes, & coercere una dicatur poſſe, uſque eo progreſſa eſt, ut regium ex Sardiniâ poſſeſsâ nomen adepta Italiæ omni imminere videatur. Unum ei deeſſe ad opes confirmandas videtur, paulo liberior, atque commodior ad mare aditus. Nam illa omnis, quæ in ipſius ditione eſt, circa Oxibios ora, importuoſa eſt, atque ipſe Oxibiorum portus difficilis, & magnarum navium minime capax. Eâ de cauſa inſidiari Allobrogum Duces temporibus, inſidiari finitimis, & potiſſimum Genuenſibus, qui maritimi valde ſunt, jampridem cœperant.

Genuenses etsi in Italiæ faucibus collocati, plurimas ad bellum italicum terrâ, marique opportunitates habeant, nihilosecius quieti, & quæ omnium ferè Italiæ Principum hoc tempore mens est, ut ne injuriis quidem exagitati ad arma descendant, imbelles, suis contenti finibus, sibi jamdiu vivere consueverant. Erexerat tamen illorum animos potius quàm concitarat vicini nunquam non vigilantis magnitudo, atque assidua inter finitimos æmulatio. At Carolus Emmanuel Sardiniæ Rex, cum a Majorum suorum virtute, atque institutis non degeneraret, acer, bellicosus, atque in omnem occasionem intentus superiore jam italico bello Carolo Cæsari societatem ostentaverat suam, & societatis præmium cum multa alia, tum Finarium imprimis flagitaverat. Grave id Cæ-

Cæſari, ſuâque fide, & majeſtate indignum viſum eſt, itaque negatum. Ille ejuſmodi irritatus offenſione cum Gallis, atque Hiſpanis adverſus Cæſarem conjurat. Bellum geritur. Sed pax repente conſequuta non commodiſſima illi accidit. Nam cum Finarium ſperaret, omnem fere Ciſalpinam Galliam teneret, eâ dumtaxat parte contentus eſſe cogitur, quæ ad Novarienſem, & Dertonenſem agrum, Langarumque regionem ſpectat. Avellit nihilominus a Genuenſium finibus Regium, Altum, Capraunam, partem etiam Bardineti, partem item Caroſii, quæ Genuenſium erat, ſibi vindicat, eaque omnia ad Langarum ſpectare regionem fidenter ſanè confirmat. Sunt illi quidem pagi in montibus ignobiles, ſed erant Sardiniæ Regi ad ea perficienda

da, quæ jam tum adversus Genuenses meditabatur, maxime opportuni. Genuenses suos esse dicere, nihil ad Langas pertinere, possessionis vetustatem, Imperii etiam Romani jus proponere, vim queri, obtestari, legatos trans alpes usque ad Cæsarem, atque in Galliam mittere. Non audiuntur. Vicit enim, aut vis, ut fere semper, aut præsens utilitas, aut denique non ea causa satis digna visa est, quæ pacem, & sancitum jam fœdus convelleret. Mortuo Carolo Sexto Cæsare bellum statim inter Borbonios, atque Austriacos coortum est. Initio hujus belli Sardiniæ Rex, armatus quanquam esset, nullam se tamen in partem movebat, quietem se, atque Italicæ libertati consulere dicebat velle; re autem vera expectabat, dum statueret

ret utrius partis esse mallet (nam ab utraque ingentibus pollicitationibus solicitabatur) eoque potissimum accederet, quo uberioribus præmiis invitaretur. Equiti Osorio, quem Sardiniæ Rex legaverat jampridem ad Britanniæ Regem, multa intercedebat cum Joanne Carteretio necessitudo. Is magnæ inter Britannos auctoritatis, atque ipsius Britannorum Regis summus erat in imperio Administer. Carteretius, cum plane ex Britanniæ usu esse intelligeret, oportere Gallorum, qui perpetui Britannorum hostes sunt, nimias jam opes quam maxime infringi, atque imminui, Sardiniæ contra Regis augeri, & confirmari, ut ab eâ Galliæ parte, quæ illi finitima, atque etiam infirmior est, distinere ipse per se, atque adoriri Gallos posset; Equiti Oso-

Oſorio, per eumque Sardiniæ Regi perſuadere omnibus modis conabatur, ut cum Britannis, atque Auſtriacis adverſus Gallos, Borbonioſque omnes conſentiret. Homo ſolertiſſimus Oſorius, & qui Regis ſui mentem probè noſſet, quaſi recuſaret quod vehementer optabat, Regem in eo ſuum excuſare impensè cœpit, quod adverſariorum potentiam, & belli exitus incertiſſimos vereretur: non iis illum eſſe divitiis, non viribus, ut Borbonios, qui valentiſſimi modo ſint, irritare in ſe aut debeat, aut omnino poſſit: Auſtriacos tot in Germania detrimentis acceptis jacere: nolle illum, quod ſtultiſſimum eſt, alienam rem ſuo periculo curare. Sin autem inſperatâ rerum commutatione, quod plerumque in bello evenit, & ſociorum auxiliis ſe ſe Auſtriaci erexerint, ſupe-

ac ſuperiores fuerint, tum vero illud verendum eſſe, ne non ſibi potius Auſtriaci victores, quàm ſociis conſulant, atque his belli onus, ſibi victoriæ uſum reſervent. Contra hæc Carteretius, omnia Sardiniæ Regi parata a Britannis eſſe demonſtrat, arma, viros, pecuniam, magna mari auxilia, magnos commeatus, quibus copiis, atque opibus non eſſe cur Borbonios hoſtes, atque incerta præliorum tantopere Rex perhorreſceıet: errare illum vehementer, ſi conſilium ſibi capere ſeparatim pcſſe ſperet; evocato in Italiam, quod Auſtriacorum potentiâ imminutâ accidere neccſſe eſt, Philippo altero Hiſpaniarum Regis filio, ecquem Auſtriacis, ecquem ipſi tandem in Italiâ locum eſſe putet? Eandem utriſque cauſam eſſe, eandem fore for-

tunam; multo etiam ipsi graviorem subeundam esse, si Borbonii vicerint, quem eorum undique viribus circumclusum, & fructuosissimis Cisalpinæ Galliæ regionibus mulctatum in avitis alpium jugis regnare precariò vix patiantur: denique proponeret ipse societatis conditiones, & quæ ab Austriacis postularet, interpositâ Britannorum Regis fide habere certe confideret. Hæc acta in Britanniâ, eademque Regi Sardiniæ nunciata in Italiam celeriter sunt. Et secundum ea multæ illum res hortabantur, quare sibi societatem cum Austriacis faciendam putaret: imprimis, quod Borbonios consuescere paulatim in Italiam cum exercitibus transire sibi esse periculosum videbat: modo Carolum, nunc Philippum neque sibi homines magnis

impe-

imperiis, regnisque assuetos obtemperaturos existimabat, quin aliquâ Italiæ provinciâ receptâ, ut paucis antea annis Carolus Rex Neapolis fecisset, subito ad majora contenderent. Suis autem rationibus magis conducere arbitrabatur Austriacorum humilitatem, quàm florentem Borbonium statum; propterea quod Austriaci, & stare, ut miseri, conditionibus necessario coguntur (rejecti enim ab se, quò in Italia confugient?) & quæ daturos receperint, reapse dare extemplo possint. At illi alteri potentiores, & fidei facilè suæ obliviscentur, & libertatem prius eripiunt, quàm promissa exsolvant. Postremo metuendum se Austriacis esse posse, cum metuere Borbonios certe debeat: imperii etiam commerciique ad mare proferendi

viam ostendi, quod a Gallis Narbonensibus, atque a Genuensibus aversum traduci ad se incredibili utilitate queat. Ipsa autem Britannorum societas, atque amicitia peropportuna videbatur, quod maxime nummati homines, & mari potentissimi essent, adeo ut bellum, & eorum pecuniâ tolerari, & perfici etiam possit. His de causis placuit ei, ut literas ad Legatum suum in Britanniam mitteret: si citerioris Galliæ partem aliquam Austriaci sibi extemplo dent, uti vanis promissis non se duci intelligat, & si Finarium Genuensium oppidum attribui sibi, aliquâ interpositâ causâ, velint; item si triginta hominum millia a pacto statim fœdere in Italiam mittere sibi, Italiæque subsidio polliceantur, fœdus se se cum iis facturum esse,
eos-

eoſdemque, & amicos, & hoſtes habiturum, quos ipſi habeant.

Poſtulata Regis Sardiniæ quam maturrimè in Germaniam ad Reginam Ungariæ perferenda curavit Britanniæ Rex cum literis, quæ illam ſerio monerent conditiones ne reſpueret: ſuis rebus aliter conſuli non poſſe. Regina imponi ſibi a ſociis duriora querebatur, quam penè poſſent ab hoſtibus imperari, ſi victa diſceſſiſſet: Finarium porro, quod Genuenſes a Carolo Patre ſuo grandi numeratâ pecuniâ coemerint, eamque ipſa emptionem jure jurando firmaverit, Regi Sardiniæ condonare turpiſſimum ſibi, minimèque conſentaneum eſſe demonſtrabat. Quî enim convenire, ut ejus fidem ipſa convelleret, pro cujus hæreditate Patris bellum acerrimum ſuſciperet? Præterea cum tot

hoſtes

hoſtes circumſtent, atque immineant, non prudentiſſimè fieri dicebat, uti Genuenſes ultro, ac ſine certâ quâdam causâ commoveantur. Negabat Britanniæ Rex grave Reginæ videri debere exiguâ unius provinciæ parte redimere amicitiam ejus Regis, quo freta, & erepta in Italiâ recuperare ſperet, & reliqua omnia obtinere: neque fidei tam ſeverè habendam eſſe rationem docebat, cum de regno, atque incolumitate agatur: Genuenſes vero quid vereretur? Ignavos homines, timidos, neque in bellis gerendis, ſed in mercaturis faciendis exercitatos, qui neque vires ad nocendum habeant, &, ſi attulerint, facili negotio coerceri, & proteri etiam poſſint. Tandem Regina vel Britannorum fatigata literis, penès quos & conſilii, & virium erat auctoritas; vel

vel ſuo etiam periculo admonita, ne Sardiniæ Rex, ad hoſtes ſuos repudiatus delaberetur, cum eo ſocietatem, & Britannorum item Rege inire conſtituit. Itaque duorum Regum, & Reginæ Legati, Oſorius rei fere omnis auctor præcipuus, & concitator Carteretius, & Ignatius Vaſnerius Vormaciam conveniunt. Ipſe adeſt Britannorum Rex. Sancitur fœdus: quo ex fœdere conſilia, vires, arma, pecuniam conferre, bellum terrâ, marique gerere, in eoque perſeverare univerſi tenerentur, quoad omni Borbonii Italiâ pellerentur: triginta equitum, peditumque millia Regina Ungariæ, xlv. millia Sardiniæ Rex confecta, parataque in Italiá haberent: Britanni præter trecenties HS. quod ſingulis annis Sardiniæ Regi in belli ſumptum darent,
cum

cum validâ, instructâque bellicarum Navium classe infero mari navigarent, ut essent Italiæ littoribus præsidio adversus hostes: quæ pars citerioris Galliæ cis Ticinum, atque intra Nuram amnes est, & nominatim Placentia, atque Bobium Urbes, quæque a Nuræ amnis fonte prope Genuensium fines ad lacum usque Verbanum, atque Helvetiorum pagos pertingit, exceptis insulis, quæ sunt contra Ticinum Urbem, ea omnis Sardiniæ Regi extemplo cederet; Finarii item recipiendi jus eidem potestasque esset: quæ bello Regna, quæve provinciæ receptæ in Italiâ essent, eas sibi Ungariæ Regina haberet; Britannis omnes Italiæ portus commercio paterent, iisque ubi eis videretur emporium aliquod constitueretur.

His de rebus quanquam secreto apud

apud Vormaciam actis, atque constitutis primi in Italiâ Genuenses certiores facti sunt diligentiâ, ac literis Joannis Francisci Pallavicini, qui Reipublicæ Legatus Britannorum Regis salutandi causâ Vormaciam venerat.

Hoc loco non abhorret a proposito ea scribere, quæ de Genuensibus cum ego quærerem, sic reperiebam: Homines esse navos, atque industrios; optimis legibus, libertate indomitâ; habere Urbem arte naturâque munitam, & mari, terrâque opportunam: maximas ex eo divitias atque opes quæsisse: Profligatis olim Pisanis, attritis Venetis, magnum foris nomen, marique imperium obtinuisse; domi factionibus, proscriptionibus, cædibus, omnique seditionis genere laborasse: eam ob rem factum

esse, ut angustis terrâ finibus uterentur: non prius conquievisse, quàm ante annis MCLXXVI. magnorum Principum legatis arbitris convenirent, eamque, quæ nunc est, Rempublicam constituerent: Nobilitas regnaret, plebs nullo numero esset. Nobiles ii dicerentur omnes, quibus in Concilium Majus aditus pateret: Concilia duo Civitatis essent; Majus, Minusque vocarentur: legum condendarum, vectigalium imponendorum, & nonnullorum Magistratuum creandorum Majori potestas esset: de pace, ac bello, deque omni Reipublicæ statu Minus, adhibito Senatu, decerneret: summa esset Senatus auctoritas: penès ipsum, & Ducem, quo nomine civitatis Principem appellant, qui regnum obtinet biennium, totius imperii species, ac dignitas esset: nemi-
ni

ni præter Ducem cum Senatu, Conciliisque agendi fas esset. Dux igitur pro more, institutoque Reipublicæ ex literis Joannis Francisci Pallavicini ad Senatum, Minusque Concilium retulit. Patres, hoc accepto nuncio, variè afficiebantur. Erant præferocis ingenii aliqui, qui bellum statim, arma, legiones, castra denunciarent, Borbonios socios accerserent, quorum opibus Sardiniæ Regem deprimerent, Austriacos coercerent. Imperiorum etiam in bello, & gloriæ cupiditate, ac spe incitabantur. Plerique naturâ, usuve rerum tardiores, seque, & Rempublicam circumspicientes a consiliis fortibus refugiebant: belli casus, ærarii damna, tributi nomen liberis præsertim civitatibus grave, mare infestum, hostem finitimum, socios longinquos cogitabant, atque etiam

hos ipſos ſuſpectos habebant, & componi rem, aut mitigari poſſe ſperabant. Nec deerant, qui dolerent potius Reginæ fortunam, quàm inſectarentur iniquitatem, & miſeram dicerent, quæ hoſtibus æque, atque amicis prædæ loco eſſet, ſuaque, & aliena diſtrahere cogeretur.

In tantâ animorum varietate unum modo placuit dari negotium tribus prudentiſſimis viris, Paulo Hieronymo Pallavicino, Joanni Baptiſtæ Grimaldo, Jacobo Laumellino, qui rem Finarienſem, præſentemque temporum ſtatum etiam, atque etiam conſiderarent, & de eo quid eis videretur, ita ut e Republicà, fideque ſuâ cenſerent, Patribus renunciarent. Ubi tota inter ipſos agitata res, & conſiderata eſt, eorum unus proceſſit, atque ejuſmodi in Minori Concilio ſen-

ſententiam dixit: Arduam eſſe rem, multoque graviorem, quàm quiſquam exiſtimare queat: imminere acerrimum Regem, potentem, armatum, & de Finitimorum pernicie dies, atque noctes cogitantem: haberi ludibrio Reipublicæ conditionem, ad cujus oppida nullâ injuriâ commemoratâ, nullis repetitis rebus, tanquam ad alicujus projecti cadaveris ſpolia diripienda vicini advolent: non Finarium (quod graviſſimum tamen eſſet) ſed per Finarium omnem oram maritimam, ipſam peti Urbem, quæ ſi mare, & peregrinarum uſum mercium amiſerit, quod amiſſo Finario accidere eſt neceſſe, egeſtati, ac ſolitudini addicetur. Aſperum eſſe, triſte, durum ſpoliari, deſpici; verum & illud imprimis providendum eſſe, ne præſenti malo gravioribus malis

reme-

remedia adhibeantur: multa quidem in utramque partem cogitantibus occurrere, quæ animum ita diſtrahant, ut ubi poſſit conſiſtere, dijudicari vix poſſit: nam & in tantâ Reipublicæ calamitate, tantâque contumeliâ ſedentem convivere flagitioſum; & in varios belli eventus demittere ſeſe paratioribus animis, quàm viribus ſtultum eſſe, atque a Patrum gravitate, & conſtantiâ utrumque abhorrere. Unum eſſe in præſentia, quod tutum ad omnes caſus conſilium videatur, ſi ignaviâ omni, & cunctatione abjectâ excitetur priſtina Genuenſium virtus, ſi pecunia cogatur, ſcribantur milites, oppida, & Finarium imprimis muniantur. Ita, ſi bellum placet, non poſſe Genuenſes, ut quibus vires adſint, ab amicis repudiari, non contemni ab hoſtibus; ſin quies, &

neutram in partem inclinatio probatur, fieri tum facile posse, cum utrique formidolosi, aut certe non lacessendi videamur, ut Reipublicæ dignitatem, & statum incolumem conservemus. Otiosis vero, atque inermibus quidnam aliud proponi, nisi aut inopem servitutem, aut calamitosum interitum? Patres, his auditis, frequentes decreverunt, ut milites quamprimum conscriberentur, atque augerentur, decem ut sint hominum millia; rei militaris periti duces evocarentur, Finarium, cæteræque in finibus Reipublicæ arces communitiores, atque instructiores terrâ, marique fierent; item majoribus lex comitiis ferretur, qua lege sexcenties HS. Finarii defendendi causâ corrogetur; itemque legatis Reipublicæ scriberetur, uti Regem, Principemve, ad quem quisque eorum lega-

legatus ſit, conveniant, cauſam Reipublicæ doceant, quo quiſque animo Rex, Princepſve in Rempublicam ſit, Senatui confeſtim reſcribant. Interea Patribus placere parem Auſtriacis, Borboniiſque voluntatem oſtendi, & neutros eorum contra alteros juvari.

Hæc dum a Genuenſibus magnâ curâ, & diligentiâ aguntur, Sardiniæ Rex, qui omnia attentè ſpeculabatur, ſuſpicari tum primum cœpit, Genuenſes non patienter, neque remiſſe Vormacienſis fœderis injuriam laturos; itaque ut majus aliquod iis nomen opponeret, quo a belli apparatu deterrerentur, cum Rege Britannorum agit, uti Rovelejo Britannicæ claſſis ad mare inferum Præfecto ſcribat: aliquem ex iis, qui navibus præſunt ad Senatum Genuenſem mittat, ex

eo-

eoque prope minaciter caufam per-cunctetur armorum. Rovelejus, ac-ceptis mandatis Navarcum ire Genuam jubet; qui ftatim aphracto in portum ex alto invectus Ducem, Senatum-que adit; & Regem mirari fuum ve-hementer dicit, quid caufæ Genuen-fibus fit, quare cum ab omni con-tentione abeffe teftati toties fuerint, bellum repentè parent; poftulare, uti fibi, quæ Reipublicæ opes, quantus fit exercitus accuratè indicent: non debere eum pati, qui Italiam ab ho-ftibus defendendam fufceperit, novus ut in Italiâ tumultus excitetur. Ei orationi Dux refpondit: Non tu-multus, neque maleficii causâ exerci-tum Genuenfes confcribere, fed ut fe tantùm muniant; adeoque delectus ab iis intermitti nolle, ut angantur po-tius, quod pro rei, & temporis gra-

vitate non ſatis fortaſſis magnam manum cogere queant; cum præſertim jura omnia permiſceri nefario bello videant: neque Italiæ quietem magis ad Britannos ultra Gaditanum fretum ſubmotos, quàm ad Genuenſes pertinere, qui & Rempublicam in Italiâ obtineant, & non poſtremi Italorum ſint. Cæterum ab eo, quod inſtituerit, Rempublicam non receſſuram, ut mediam ſe italico bello profiteatur. Cujus rei teſtes ipſos haberet Britannos, quibus a principio hujus belli Reipublicæ portus, littoraque omnia, omniumque ex iis rerum uſus ſemper tamque liberaliter patuerint, ut ſatis conſtet majorem in eo Genuenſes fidei, quàm commodi rationem habuiſſe. Navarcus, hoc accepto reſponſo, diſceſſit.

Sub idem fere tempus legatorum lite-

literæ venerant, quæ adversa omnia Genuensibus, infestaque apud Austriacos nunciabant. Nam & Regina Ungariæ vicem Reipublicæ multâ, atque inani miseratione cum prosequeretur, sua sibi tamen propiora pericula esse, quàm aliena loquebatur: & Britanniæ Rex speciosum Italicæ libertatis nomen prætendebat, cui remittere aliquid Genuenses de suis rebus non iniquum putabat. Sardiniæ autem Rex, non esse, cur se Genuenses interpellarent, stomachans fastidiosè dicebat: irent Londinum, ibique Britanniæ Regi causam probarent suam. Soli ex omnibus Borbonii Reges animo esse in Rempublicam singulari dicebantur. Nam probè intelligebant, plurimum ad res suas pertinere eorum hominum amicitiam, quorum esset urbs ad exerci-

tus in Italiam transportandos, instruendos, omnique re juvandos opportunissima, atque id Hispani præcipue sentiebant, cum reminiscerentur, quatuordecim sibi naves onerarias tormentis, & commeatibus refertas non ita pridem dispeiiisse, propterea quod Genuenses, in quorum eæ portum refugerant, quique ob eam rem veluti Borboniarum studiosi partium a Britannis insimulabantur, ut omnis seu controversiæ, seu calumniæ causa tolleretur, illas in Corsicam seponendas censuerant, præsidiis additis, ne amoverentur, nisi bello perfecto. Itaque cum Rempublicam ad arma, suamque deducere societatem studerent Vormaciensis fœderis iniquitatem durius etjam interpretabantur, incitabant, offerebant se, &, si sibi ipsa non desit, non se Reipublicæ defuturos pollicebantur. At

At Genuæ Patres, cognitâ Regum voluntate, hærebant nihilominus in dies magis, remque multos jam menses extraxerant non tam gravitate negotii, quo quidem permovebantur, quam rerum publicarum consuetudine quâdam, quæ conctabundæ omnes videntur, maximeque Genuensis, in qua & lentius omnia, diligentiusque perpenduntur, & eo sunt homines ad decernendum tardiores, quo plures ad deliberandum consentire debent. Lege enim cautum apud Genuenses est, ne quid in Minori Concilio gravioribus præsertim de rebus referatur, quod non Senatus antea probaverit, neu die unâ, eâdemque referatur, atque statuatur, neu denique ratum, firmumque sit, ni id cum CC. adsunt CLX. suffragiis latis approbarint. Accedit ad hæc ingenium ho-

hominum ſubtile, atque in æſtimandis rerum momentis paulo moroſius; tum illa, de quâ ſupra dictum eſt, animorum ſtudiorumque varietas; ipſa denique Oratorum altercatio, quâ fiebat, ut diſtinerentur in judicando Patrum animi, atque afferrent ancipitem curam cogitandi. Qui enim ocium ſumme videbantur cupere, omnem belli ſocietatem aſpernabantur, quietem Reipublicæ utilem eſſe demonſtrabant: impedito enim ubique fere commercio, diſſentientibus inter ſe nationibus, Genuenſium autem portus cum omnibus æque pateant, omnes omnium ad eos pecunias perventuras dicebant. At quæ bello damna? quas clades? Ærarium corſico bello exhauſtum nullum eſſe: Tributum homines horrere: præterea periculoſum eſſe magnorum Princi-

pum

pum inimicitiis, & ſocietatibus immiſceri: ſemper id infirmioribus civitatibus fuiſſe fatale: hoc Senenſem, hoc Florentinam Rempublicam caſu corruiſſe: quibus vero ſociis fidendum Genuenſibus eſſe? Galliſne? qui amicos, ac neceſſarios ſuos in medio rerum impetu, proximo hoc Italico bello deſeruerint, cum proſpera omnia cederent, adeo ut, aut ſibi cupidius conſuluiſſe, aut invidiſſe illis Italiæ poſſeſſionem videantur? an Hiſpanis? an Neapolitanis? quorum utrique & per ſe minus valent, & fortunam potius, & Gallos, quàm fidem ſequentur? ſperare his copiis, atque auxiliis Germanicarum legionum robur, Britannici auri vim, Sardinienſis conſilii ſolertiam poſſe vincere, audacis eſſe nimiumque confidentis; præſertim cum auxilia procul

ab-

abſint, hoſtes autem in finibus hæreant, & mari, terrâque ipſam ſuffocare Urbem ſtatim poſſint. Non certe Finarium tanti eſſe, ut fortunæ omnium unà cum patriæ libertate in apertum diſcrimen projiciantur: caruiſſe eo oppido per multos annos Rempublicam; num aut divitem minus, aut potentem fuiſſe? feciſſe majores hac ipſa in re ſapienter, qui Finarii potius jacturam, quàm totius Reipublicæ naufragium facere decreverint: non eſſe adeo graviter inimicis iraſcendum, ne, cum illis nocere in animo ſit, ſibi noceatur: poſtremo ſatis compertum videri Vormacienſi fœdere non eſſe contentos Auſtriacos ipſos: accidere profectò poſſe multis de cauſis, vel ſimulatæ ad tempus amicitiæ, vel majoris commodi, vel calamitatis repentinæ ali-
cujus

cujus etiam communium temporum, & fortunæ motus, ut Finarium nullo periculo, viribus integris, insperatò retineatur. Hæc cum avidè arriperent, & ii, qui parum, & ii qui nimium timebant, cum approbarent divites, non reprehenderent prudentes, quibus ferociora omnia suspecta sunt, & cum contra etiam permulta occurrerent, quare turpis quies, aut periculosa videretur; deliberandi tædium quoddam in Patrum animos irrepserat, ut spe, metuque suspensi bellum pariter, pacemque fastidirent. Ibi tum aliquis, qui magnæ habebatur authoritatis, & eloquentiæ: Patres conscriptos, primum orat, atque obtestatur, ut moram omnem abjiciant Reipublicæ perniciosam, quæ eventum belli expectando præda esset sine gratiâ futura victoris; non

ſe deinde pacis commoda, non belli caſus ignorare dicit, eâque eſſe ætate, iiſque fortunis, ut conquieſcere res, quàm perturbari malit: debere tamen ſe Patriæ magis laborantis aſpectu, quàm harum omnium rerum curâ commoveri: tum acerbitatem, atque odium Britannorum queritur, qui cum eos portu, & commeatu Genuenſes ſemper juverint, tam inimico in Rempublicam animo ſint, fuerintque jam tum, cum latronem Theodorum regiis devectum navibus, & publicis Carteretii literis commendatum in Corſicam ſummiſerint: iniquitatem Auſtriacorum docet, quos ſuum nomen, ſuaſque vires ad perniciem hominum optimè de ſe meritorum contra fidem commodare non pudeat: Sardiniæ Regis fraudem in ſurripiendis quinque ſuperiore Italico bello

op-

oppidis prædicat, injuriam & cupiditatem in occupando Finario ultimum ex eâ re, præſentemque Reipublicæ caſum impendere, commemorat. Si enim, inquit, Sardiniæ Rex fines noſtros, quos Placentiâ Bobioque urbibus ex fœdere acquiſitis devinctos, atque obvallatos jam tenet, acerbiſſimis portoriis infeſtos terrâ habere, ut nihil invehere, nihil exportare liceat; ſi in Finarienſi littore portum extruere, quem dimenſum jam animo atque exædificatum habere dicunt, amplum, optimum, atque huic noſtro non tutiſſimo opponere cœperit: quid vos Genuæ futurum putatis? Finibus tam anguſtis? regionibus tam aſperis? deperditis vectigalibus, omni terreſtrium, ac maritimarum rerum uſu ſublato? an non fœdiſſima quæque, Finario
 amiſ-

amisso, metuenda sunt? aut finitimum hostem facili prædà pacatiorem? aut denique patientiâ aliquid profici posse speramus? Caruimus eo certè oppido per multos annos, sed ita, ut eam jacturam nunquam æquis animis tulerimus. Quod si vis, si tempus dissimulandi nobis necessitatem aliquando imposuit; etiam ne eripi nunc Finarium, atque abstrahi e sinu Reipublicæ otiosi patiemur? cum nostrum, quod erat vetustissimo jure, præsenti pecuniâ emerimus, tantique emerimus, quanti venditor voluit, egens, sumptuosus? atqui Finarium jam Principes habuerunt, aut ita humiles, ut a nobis negligerentur, aut ita magni, ut ipsi oppidum negligerent: Regi vero Sardiniæ tam florenti, tam cupido, & cui ad suam cupiditatem parum semper, ad no-
stram

ſtram perniciem nimium jam potentiæ eſt, Finarium concedere, quid aliud eſt, quàm arma ad Reipublicæ internecionem largiri? quo ille Finario, tanquam aggere utatur ad Imperio nos maritimo uſuque exturbandos, totoſque adeo evertendos? patientiâ autem, quâ ad omnes jam calamitates atque indignitates obduruimus, quid tandem proficimus? niſi ut leviora perpeſſis graviora imponantur? Et hercule ſolet is facile accipere injurias, qui ſegniter fert. Pudet dicere P. C. eò abjectionis atque humilitatis devenimus, ut in nos, qui armatis quondam Regibus reſtitimus, palam, atque impune, pauci montani homines, & neſcio quis Theodorus nequiſſimus inſultare non dubitent. Nunquam ne ad recuperandam dignitatem ingenuo dolore excita-

citabimur? cum potissimum dignitas unà cum salute Reipublicæ conjuncta sit? quid ergo consilii est? eâdem nos re ulcisci, quâ sumus lacessiti, vim repellere vi, conspirationi Austriacorum Borboniorum opponere societatem. Nam mediis nobis, ac quiescentibus postulare, ut ex aliorum dissensione augeantur opes nostræ, ridiculum est. Quid enim vos Britannos, qui hoc vix portu abstinuerunt, mercatoriis in mari navibus facturos putatis? cum ex Hispaniis, atque Galliis, quibus in provinciis cives nostri magna, & ampla negotia habent, onustæ mercibus redierint? eas tanquam hostiles, aut hostilia portantes illi certe excutient, diripient; nos autem infestiore penè pace, quàm bello utemur. Quod si bellum tantopere formiditatis,

tis, quo bello commercium labefactari dicitis; cur non quietem perhorrescitis, quæ illud omnino delet? At etiam fortunam, ut expectemus, suadent: quo majorem, credo, opprimendi potestatem habeat; namque imparatos, atque inertes aversari maximè dicitur. Quæ porro prudentia est fortunæ credere, cum uti consilio possis? aut cæcâ malle expectatione pendére, quàm exploratâ ratione subsidium comparare salutis? At ærarium exhaustum est, tributi nomen grave. Cupio videre, qui pecuniam ad conservandam Rempublicam conferre dubitet, cum eam ipsam pecuniam nisi salvâ Republicâ retinere non possit. Præterea societas Borboniorum cum ad multa alia, tum ad illud opportuna est, quod eorum pecuniâ exercitum alere possumus,

ſumus, quem conſcripſimus. At cavere ab amicis ipſis debemus, ne deſeramur. Nulla P. C. firmior amicitia eſt, quàm quæ magno amicis uſui eſſe poteſt. Id ſi Senenſes, ſi Florentini vidiſſent, nunquam freti amicitiis nullâ utilitate quæſitis, valentiſſimorum inimicitias ſoli ſuſcepiſſent, nunquam fortaſſis concidiſſent. Nam quid huic noſtræ ſimile amicitiæ eſt? Nonne Gallorum vel maximè intereſt habere in Italiâ apud nos aditum? præſertim ſi Rex Sardiniæ munitiſſimis arte, naturâque locis confiſus prohibeat? non Hiſpanis ſexennium jam fere inter Allobroges vagantibus noſtrâ nos ſocietate Italiam referamus? Non a Neapolitanis Auſtriacorum metum, atque impetum avertimus? Cur hos tam temerè quiſquam, & magno

cum

cum ſuarum rerum detrimento a fide diſceſſuros judicet? nam de copiis, atque opibus eorum nemini omnium rectius credideris, quàm Auſtriacis ipſis, qui fugam jam audito Borboniorum adventu & præſidiorum latebras circumſpicere videntur. An vero in Italiâ pulſum fugere Lobcoviczium non audiſtis? Ardere Pruſiaco bello Germaniam? expugnari Belgium? retineri domeſticis diſſenſionibus Britanniæ Regem? furere Scotos? timere Batavos? Ipſe autem Sardiniæ Rex, quem maxime gravem, atque aſſiduum hoſtem habemus, non ſuis certe viribus, quæ mediocres ſunt, non pecuniâ, quâ eget, ſed auxiliis ſociorum, & noſtro imprimis ocio invaleſcit. Nunc, ſi a ſociis, quibus ſuſpectus eſt, quibuſque confidere multum non poteſt,

deſeratur; ſi noſtris nos periculis non indormire ſentiat, invaſurum ne aliena, an ſuis diffiſurum eſſe exiſtimatis? cum præſertim recordetur, ſe puerum profugum, atque ejectum in iis ſedibus quæſiſſe perfugium, quibus nunc mortiferum inferre bellum meditatur. Adverſus hoſtes tam infirmos, ſociis tam valentibus, eâdemque nobiſcum causâ conjunctis, dubitamus P. C., dijudicatâ jam fere belli fortunâ, eo progredi, quo incertâ etiam victoriâ deſcendere oporteret? quid tu igitur hoſtes contemnis, a quibus tantam Reipublicæ perniciem comparari dicis? Ego vero P. C. neque ita contemnendos puto, ut negligantur, neque ita metuendos, ut deſperemus; eoque validiora adhibenda eſſe remedia cenſeo, quo vehementius ingruit malum: niſi

nisi si quis est, qui perire turpiter, quam servari fortiter malit. Illud vos ad extremum pro meo summo in patriam amore, proque tanti discriminis magnitudine moneo, ut etiam, atque etiam prospiciatis, ne magnorum Regum amicitiam tantâ in re invitatos refugisse aliquando pœniteat. Finarii causa ejusmodi est, ut in eâ dignitas, salus præterea universæ Reipublicæ contineatur. Nihil est medium P. C. aut Finarium quovis bello, societate, periculo etiam, & jacturâ retinendum est, aut hosti parendum superbissimo, aut denique hæc Urbs pulcherrima, hæc Patria omnium nostrûm in vastitate, atque in solitudine relinquenda. Hâc oratione commoti Patres, impendentique Reipublicæ clade deterriti, simul freti fortunâ, quæ Borboniorum velificari

votis videbatur, famâque copiarum, quæ in Hispaniâ, quæ in Galliâ parari ingentes dicebantur, societatem, sui muniendi causâ, cum Borboniis inire decreverunt: ex eoque decreto, &, nequis rem enunciaret, jure jurando sancitum est (poterat enim intempestivè enunciata res perturbari) & quibus conditionibus confieri societatem placeret Hieronymo Grimaldo scriptum est. Is erat Reipublicæ ad Hispaniarum Regem Legatus.

Villa est Regis Hispani ad Tagum amnem in Aranguesiano venationum frequentiâ, & aquarum amœnitate nobilis. Ibi cum esset Rex animi causâ, Legati Borboniorum Regum, & Hieronymus Grimaldus, de quo dictum est, inter se colloquuntur: Vormaciense fœdus Aranguesiano esse fœdere infirmandum. Itaque rebus

bus agitatis, conditiones cum convenissent, fœdus ictum est. Conditionum hæc erat summa: Borboniorum exercitus, classes commeatu, portu, Respublica Genuensis terrâ, marique juvet: Iis auxilio decem hominum millia ornata instructaque cum xxxvi. bellicis tormentis subministret: Ne prius subministret, quàm Borboniorum exercitus conjuncti sint, quamque ultra montes fuerint, qui agrum Genuensem Septemtrionem versus a Galliâ Cisalpinâ dividunt, & Ligusticæ fauces appellantur: Reipublicæ Genuensis Oppida, agros, fines Borbonii Reges tutentur: Philippo Hispani Regis Filio Regnum in Italiâ uti constituatur, omnes communiter armis, opibus curent. Hispaniæ Rex Reipublicæ Genuensi, quamdiu bellum in Italiâ erit, duodecies HS. in singulos men-

menſes det: Lavinium, Cenopha, Monſ-grotius, Pares Oppida, eorumque Oppidorum agri, quo jure a Philippo Vicecomite Mediolanenſium Duce antiquitus Genuenſes receperant; item Serravallis oppidum, arx, ager, quo item jure paucis ante annis a Comite Leonardo Auria acceperant, eo omnia jure Genuenſium ſint: Reges erga Genuenſes eodem, quo erga ſuos, animo ſint, caveantque, nequa Genuenſibus in vectigalibus, terrâ, marique exercendis fraus, nequa injuria ab Hiſpanis, Gallis, Neapolitaniſque naviculariis, & Mercatoribus facta ſit.

Jam Gagius Genuam pervenerat, præterque mœnia Urbis cum pertranſire cœpiſſet exercitus, portas occluſerant Genuenſes, & popularium exitus, militumque diligenter coercebant

bant introitum, nequa aut illorum inſcitiâ, aut horum licentiâ, parviſque, ut ſæpe fit, cauſis, magna fieret rerum commutatio, neu quam etiam ſuſceperant a principio belli perſonam, ut medii eſſent, & adhuc tuebantur, intempeſtivè deponerent. Ac tametſi Gagius, qui ad Langenſes (Porciferæ hic eſt Pagus valli) idoneo loco caſtra poſuerat, magnopere eos adhortabatur, ut auxilia ſibi mitterent, aliâ ratione ſe non eſſe ad hoſtes iturum, quos numero, & loco ſuperiores eſſe intelligeret; tamen in eo perſeverandum Genuenſes putabant, ut ne prius mitterent, quàm noſter eſſet exercitus ultra eos montes profectus, qui Liguriam a Galliâ Ciſalpinâ dividunt, & Liguſticæ, ut dictum ſupra eſt, fauces apellantur: idque ipſum in Aranguefiano

no fœdere adſcribendum, eâque de causâ curaverant, quod verebantur, ne patefactâ ante id tempus ſocietate, ſtatim in finibus ſuis Auſtriacos hoſtes haberent, id quod Reipublicæ detrimentoſum eſſe exiſtimabant. Simul deſcendere aperte, palamque in partes auxiliis miſſis nolebant, niſi prius exploratis quantum poterant rebus, quarum prope certus videri tum poterat exitus, atque adeo oſtendendæ amicitiæ tempus opportunius, cum tribus magnis Philippi, Gallorum, & Gagii exercitibus conjunctis in Galliam Borbonii Ciſalpinam irrupiſſent: Ipſi autem adverſus vaſtitatem, cæteraſque belli clades, & Liguſticarum faucium anguſtiis, & tantorum exercituum conjunctione tutiores eſſent.

At Gagius neque ſine Genuenſium

ſium auxiliis Liguſticas ſuperari poſſe fauces dicebat, neque ducis conſiderati eſſe judicabat, eos relinquere poſt ſe non aperte ſocios, a quibus omnia fere ad bellum neceſſaria expectanda eſſent, & quorum auxiliares copias tamquam obſides habere poſſet perpetuæ ipſorum erga Borbonios voluntatis.

Interim Philippus Gagio ad duo millia Draconum, & provincialium Hiſpanorum Pyrochitrophorum coortes ſummâ virtute, quibus Auguſtinus Ahumada præerat, auxilio miſit; item Patris, Socerique nomine Marchionem Chetardienſem Gallum, & O-Walium Hibernum, qui apud ſe in exercitu erant, Legatos Genuam miſit: quorum alter Sarmaticâ erat legatione notus, alter, ut poſtea confecto bello cognitum eſt, concilian-

dæ pacis auctor præcipuus fuit, cum post incommodam plures Genuæ menses simulatam valetudinem, mutandi, ut dictitabat, cœli causâ, in Britanniam profectus est. Hi igitur in Senatum introducti, Galliarum se se, atque Hispaniarum Regum nomine, quorum insignis semper fuisset, & præcipua tunc esset erga Rempublicam benevolentia, & fides, venisse oratum dixerunt, ut auxilia Genuenses Gagio submitterent, quæ nisi statim submittantur, non posse Hispanos, Neapolitanosque omnino progredi, & futurum fortasse, ut ad nihilum incredibilis eorum virtus recideret, ausi quâ sunt ascendere altissimos montes, transire rapidissimum flumen, extremam tolerare inopiam, quæ facilia ex difficillimis non tam animi magnitudo illis innata nationibus,

bus, quam Genuensis auxilii fiducia redegerat: non se se arbitrari temporis causâ, aut simulatâ Genuenses amicitiâ societatem cum Borboniis instituisse: Quid tam porro justæ, veræque amicitiæ repugnare, quam si, quod triduo, ad summum quatriduo præstaturi ex fœdere sint; fidelissimorum id amicorum precibus repræsentare illiberaliter quodammodo denegent? debere eos communem potius utilitatem, ex quâ omnia homines interpretari fœdera oportet, quàm fœderum formulas, & verba spectare: factum esse Aranguesianum fœdus, ut communibus viribus communis repellatur hostis: at Genuensium cunctatione istâ inopportunâ non repelli, sed invitari hostem, ut Gagianorum militum paucitate contemptâ Ligusticas continuò fauces oc-

cupet: quibus occupatis, & Gagium ad rem gerendam inutilem efficiat, & ipsos quasi in vinculis habeat, ne ea, quæ Reipublicæ interesse cognoverint, quæque ille admodum timet, decernere audeant. Id vero si accidat, quo tunc Aranguesiani fœderis consilium? Quo virium communicandarum spem? Sin autem in consiliis capiendis unam intueri fortunam vellent, omnia hactenus accidisse Austriacis adversa, Borboniis secunda: illorum semel, atque iterum ab invictissimo Rege Gallorum fusas in Belgio ac superatas copias, quas Batavorum etiam, & Britannorum exercitus sublevabant: unam esse in Italia Genuensium civitatem, quæ certissimam Borboniis victoriam creare possit: ejus patefactâ societate fugæ se statim Austriacos

cos mandaturos, neque ullum consistendi illis in Italiâ locum fore. Proinde vel amicitiæ, vel utilitatis, vel denique fortunæ causâ ne cunctarentur auxilia Gagio submittere: liberè jam, atque audacter descenderent in causam, & quos hostes jamdiu senserint, pro hostibus aliquando haberent.

Genuenses Legatorum permoti eloquentiâ, quam Borboniorum adjuvari victoriis intelligebant, & quod ingratum sane videbatur tantulæ, ut apparebat, rei controversiâ, in ipso societatis initio sociorum offendere animos, & quod eo erant progressi, ut magis liceret non cœpisse, quàm cœptum semel non exequi usque ad extremum. Millia hominum octo, & quæ ad eorum, bellique usum pertinebant, auxilio mittenda esse Gagio sta-

ſtatim cenſuerunt. Horum ſumma imperii tradita Joanni Franciſco. Brignole-Sale eſt, cujus poſtea, cum Reipublicæ Principatum adeptus eſt difficillimo tempore virtus nobilitata eſt. Item S. C., quo mitti auxilia decreverant, renunciari Auſtriacis, eorumque ſociis per legatos oportere ſuos ſtatuerunt. Tanta autem erat erga Reges obſervantia Reipublicæ, ut ne Regi quidem Sardiniæ ipſi nominatim bellum denunciaverit, tametſi Vormacienſi irritata fœdere ſuas ab eo imminui, trahique in diſcrimen opes videret. Et per eos forte dies acciderat, ut Eques Alfierius, qui in agro Nicæenſi Sardinienſibus copiis præerat, in Genuenſium oppidum Albintemelium, ubi Hiſpanorum erant horrea conſtituta, impetum faceret, & præſidio dejecto, frumenti, pabulique,

lique, quod ſubito poterat per equites comportaret, reliquum, ne cui Genuenſibus uſui eſſet, incendio corrumperet. Denunciationem Reipublicæ Britanniæ Rex cum intellexiſſet, minaciter reſpondiſſe fertur cum ſuarum claſſium Præfectis imperaturum dixerit, ſiquid in eam rem ſibi videretur; Quanquam Genuenſium apud eum Legatus neque amici, neque hoſtis loco habitus Londini permanſerit. Rex autem Sardiniæ nihil accidiſſe novi dixit, ſi Genuenſes bellum denunciarent, quod ſuis favendo hoſtibus jamdiu gererent, neque ita tamen occultiſſimè, ut perſpici non poſſet. Quibus auditis Hieronymus Curlus, qui apud Regem Genuenſium Legatus erat, in patriam rediit, illato bello. At Bartholomæus Laumellinus, qui oppido No-

Novis Genuensium jussu præerat, ad Comitem Sculemburgium in castra Austriacorum se contulit, atque ita ex auctoritate Senatus cum eo egit: Genuenses neque priores Austriacorum socio, atque amico Regi Sardiniæ, neque sine causâ bellum denunciare: necessario facere, invitos, atque omnia prius expertos, si qua posset æquitate componi: unum se se infimis pene precibus orasse, ut quæ Reipublicæ optimo semper jure fuissent, atque essent, ea esse insigni injuriâ ne desinerent: ne id quidem propter Vormaciense fœdus impetrari potuisse: suos jam ab Rege Sardiniæ fines violari, ad Albintemelium effringi, diripique horrea: quonam hæc omnia, nisi ad Reipublicæ perniciem pertinere? proinde non esse ipsis succensendum, si, ut

ut esset dictum, necessario ad arma descenderent, quæ inferri sibi jampridem videant, si sui muniendi causâ Borbonios socios adsciscerent, si iis auxilia mitterent: nihil se propterea de suâ erga Austriacos benevolentiâ, atque observantiâ detractum arbitrari; quandoquidem jure Gentium obtinuerit, ut amicos contra amicos auxilio juvare, salvâ amicitiâ, liceat: nemini injuriam facere, qui sua tueatur: imperium se se acceptum a majoribus velle conservare: quo imperio ille haberi indignissimus debet, qui retinere illud quâcumque ratione aut non possit, aut non audeat. Dicentem Laumellinum interpellat Sculemburgius, & discedere conantem prohibet, eodemque temporis vestigio Clericianæ legionis instructorem cum equitum, ac peditum parte mittit,

qui Reipublicæ præſidium, quod erat Novis, captivum abduceret, ipſumque Oppidum haberet prædæ loco. In quo nonnulla fuit hominum querela, qui Sculemburgium ſuæ magis iræ, quàm juri Gentium obtemperaſſe dixerunt.

Habebat, uti diximus, caſtra Gagius ad Langenſium Pagum, & ſicuti Genuenſium diligentiâ omnium copia rerum abundabat, ita præmiorum tenuitate, quibus donare exploratores ipſe conſueverat, flagitioſe erat ab exploratoribus imparatus. Nam Gagius alienæ pecuniæ non appetens, ſuæ parcus habebatur: id quod nonnulli in Imperatore reprehendunt, cui propoſitum unum illud eſſe debet, ut vincat, & victoriæ causâ non ſuis, non alienis parcere bonis oportere ajunt.

Sed

Sed exploratorum paucitate fiebat, uti hostium neque consilia, neque itinera cognoscerentur, ut levi auditione, & falsis plerumque rumoribus interdiu, noctuque conclamaretur ad arma; sic ut tam incertis rebus non militibus quies, non ducibus ratio esset certa imperandi, omniaque erroribus, ac suspicionibus perturbarentur. Quæ res impetus etiam nostros, consiliaque tardabat; propterea quod non satis celeriter explicari poterant, cum ignorarentur ea, quæ apud hostes gerebantur, & ad quæ accommodare sua sæpissime consilia Imperatores solent. Præterea Philippici exercitus mora, quicum Gagiani exercitus iter consentire debebat, non parvo erat nostris ad progrediendum impedimento. Philippus enim expugnatis in itinere Loano, Oneliâque, Castel-

lis satis munitis procedere paulatim; ac Savonem vix aliquando tandem pervenisse dicebatur. Hæc erant, quæ Gagio diutius ad Langensium pagum morandi afferrent causam.

Jam Philippi, jam Genuensium auxilia in Gagii castra convenerant, & tanto militum numero auctis copiis ad hostem proficisci Gagius constituit, cognitâ prius loci naturâ, quæ erat ejusmodi. Porciferam vallem, quæ in longitudinem passuum circiter x. millia patens ab amne appellatur, qui illam interfluit, quique modicis, ac prope nullis aquis est, nisi maximi accidant imbres, neque longius ab Genuâ millibus passuum iii. Arenam inter, Cornilianumque pagos in mare influit; quam vallem hominibus, ædificiisque frequentem, & cultu, prospectuque amœnam colles

les cingunt leniter acclives, qui in montes ſtatim aſſurgunt editos, atque aſperos: atque hi in arctas tandem coguntur fauces, quas Liguſticas appellari diximus. Has intra fauces una eſt militaris via, reliqua ſunt præterea itinera duo, quibus etiam patet aditus ad Genuam paulo tamen impeditior, atque difficilior: quorum itinerum alterum ad dexteram eſt Liguſticarum faucium ab eâ parte, qua mons eminet Flacconius, Iriaque amnis labitur; ad ſiniſtram eſt alterum ad alterius item montis radices, qui Gazius dicitur, editiſſimuſque eſt omnium circumjacentium. Tam illa militaris via latior, quàm anguſtiora hæc itinera duo in unum confluunt ultra Liguſticas fauces ad Octavium vicum, eoque Gavium verſus, Novaſque itur, op-

pida

pida Genuensium. Magna est harum faucium in bello opportunitas, ut qui eas prior occupaverit, hostem repellere levi negotio queat; si a duce milites non deserantur, & si, qui vallem, montesque incolunt, armis aptissimi homines ac feri, consentiant. Tunc eas occupaverat prior Gagius, & præsidio cohortis imposito, atque additâ munitione diligenter tuebatur. Austriaci, ne faucium præoccupatione premerentur, impetum adversus montem facere in cohortem conantur, nostri, ne locum maximæ opportunitatis turpiter dimitterent, paratissimo erant ad propugnandum animo. Contenditur prælio; & nostri, quod loco, numeroque præstabant, celeriter hostes dederunt in fugam: fugientes sylvæ, tramitesque texerunt, a quibus illi protecti, atque

que

que occultati, paucis amiſſis, ad Octavium ſeſe vicum receperunt, iiſque ſeſe adjunxerunt, qui ſubmiſſi a Sculemburgio numero ad ſeptem millia cum paulo ante vicum tenuerant, & nacti opportunum non longe a Lemure amne in valle collibus præſeptâ locum, quâ neceſſarius erat noſtris, & peranguſtus, ſi perrumpere vellent, aditus, hunc foſsâ, atque aggere communiverant, & occupatis collium jugis, loci naturâ, atque operis munitione, circumjectiſque ibi forte muris, quibus agri privatorum ambiebantur, freti prohibere noſtros tranſitu ſperabant. Quibus rebus cognitis, Gagius, profectioniſque, uti demonſtratum eſt, ſuſcepto conſilio, ſarcinarum, atque impedimentorum magnam partem Genuam verſus remitti jubet, quo tutius collocarentur, neque

neque multo militum præsidio ad ea tuenda opus esset, ipse expeditiore, & in tres partes distributo exercitu occurreret hostibus. Dexteram partem eo ire itinere jussit, quod ad montem pertinere Flacconium diximus, eique ducem Vievillæum Legatum præfecit: sinistræ Comitem Sevium Legatum præposuit, qui præter montem Gazium eam duceret. Dux Mutinensium, ipseque unâ Gagius mediæ aciei præfuerunt, & militari illâ intra fauces viâ processerunt. Equitatus post tergum rejectus, quod locis asperis, atque concisis ejus inutilis opera videbatur, lentius subsequebatur, agmenque cogebat. Legatis mandatum erat, ut iter moderarentur, neu prius concurrerent, quàm telum emitti exaudirent, ut undique uno tempore ad emissi teli fragorem in ho-

hoſtes impetus fieret, nullaque illis, ut inferioribus numero, & ab utroque latere circumventis ſpes fugæ relinqueretur. Appropinquabat hoſtibus Gagius; at Legati morabantur. Namque circuitu majore, & aſcendendis, deſcendendiſque collibus longius erat Vievillæo iter; & Sevius præter eandem interſepti itineris difficultatem in ipſos imprudens inciderat hoſtes, qui omnibus ab eâ parte ſaltibus deceſſiſſe falſo dicebantur, neque, certi quid eſſet, ſciri per exploratores poterat, quorum, ut ſupra docuimus, mira erat paucitas. Ac tametſi loco eos confeſtim cedere coegerit, id ipſum tamen ſuum hoſtibus iter aperuerat, & moræ injecerat aliquantum ut ab ſuo latere circumire in tempore hoſtes, ſicut convenerat, non poſſet. At ii, qui in mediâ erant

acie, cum pro ſe quiſque in conſpectu Ducis Mutinenſium, & Comitis Gagii Imperatorum etiam difficillimis rebus operam navare cuperet, retineri non potuerunt, quin locum ſubirent iniquum, hoſtium aſcenderent aggerem, adeo ut nonnulli ſublevati alii ab aliis in ſummâ conſiſtere munitione, ibique propugnantes interficere auderent. Hoſtes loco freti manu, & naturâ munito facile noſtros audacius ſubeuntes deturbabant, &, cum nullum fruſtra jaculum deſuper mitteretur, cædebant, videbaturque jam non ſine ingenti noſtrorum cæde perrumpi poſſe, propterea quod magno ipſi loci iniquitas præſidio, noſtris detrimento erat. Quod cum Gagius animadvertiſſet, ſubito tormenta aliquot adduci, quibus agger dirueretur, & adverſa locari juſſit. Quâ re per-

perterriti, ſimul cum alterâ ex parte prope jam Sevius adeſſet, ex alterâ Vievillæus deſcendere impreſſionem jam facturus cerneretur, tum a fronte ſuccedere noſtri acriter non deſiſterent, illi, relictâ munitione, ad Octavium vicum, indeque citiſſimè ſeſe, circiter octingentis amiſſis, ad Sculemburgium in caſtra receperunt. Neque illorum quiſquam ſuperfuiſſet, ſi aut Legati ab utroque latere, ut erat præceptum, uno in hoſtes concurriſſent tempore, fugamque iis interclufiſſent, aut fugientes pars equitatus, quem omnem non ſatis prudenter rejectum eſſe poſt tergum diximus conſectari, atque opprimere potuiſſet,

Recepto Gagius Octavio laborioſâ Gavium viâ proficiſcitur, quam etiam hoſtes interruperant, ut eſſent

nostri ad insequendum tardiores: quo cum tandem venisset oppidum ipsum, quod arcem habebat satis validam, communire, atque instruere jubet, ut eo pecuniam exercitus publicam, ægros, atque omnem belli apparatum conferret. Hæc dum ipse administrat, Vievillæum Legatum, qui primo agmini præerat ad occupandas Novas, & commeatuum ab Genuâ subvectionem explicandam mittit; Sevium præterea Legatum mittit cum tormentis sex, duobusque millibus hominum ad expugnandam Serravallis arcem: quæ quanquam ad Iriam amnem posita naturâ probè munita esset, præsidiumque ibi ccc. militum legionariorum Sardiniæ Rex haberet, quibus Roscius castrorum Præfectus præerat, nihilo tamen minus longinquam oppugnationem sustinere non po-

potuit. Vehementius enim a Sevio oppugnata, quàm a Roſcio defenſa, cum jam militum præſidiariorum ſtationes ollis tactæ incendiariis deflagraſſent, undecimo ab oppugnatione die, deditione factâ, capitur, & Genuenſibus ex Aranguesiano fœdere attribuitur.

Interim Philippi, Gallorumque exercitus Subalpinorum præſidiis e ſaltibus Montisferrati dejectis, atque Aquis ſubito Statellis a Pignattello Legato occupatis, eâ felicitate, quæ plerumque adeſt novantibus res, omnem circa regionem in ſuam celeriter poteſtatem redegerant. Quibus cognitis Gagius diſcedendum Gavio, ulteriuſque ſibi progrediendum exiſtimavit, ut, cum Philippi Gallorumque copiis conjunctis ſuis, uno conſilio bellum adminiſtraretur, ſumma-

que

que imperii ad Philippum Philippi Hiſpani Regis F. reſpiceret. Erant numero, & genere hominum præſtantes copiæ Hiſpanorum, Gallorum, Neapolitanorum, Genuenſium. Marchio Malibojus Gallis præerat Galliæ militiæ Magiſter: lxii. millia peditum, viii. equitum habere in armis dicebantur. Magna multitudo, magnuſque ex tantis viribus animus, ut nihil ſibi impeditum, nihil hoſtibus tutum arbitrarentur. At Sculemburgius collectis, qui ab Octavio refugerant ad Ripaltam, Novis relictis, citatum agmen rapit, ibique loco munito, fluminibuſque circumfuſo caſtra locat de ſummâ rerum admodum ſolicitus. Neque minus æſtuans, laboranſque ab Auguſtâ Taurinorum Sardiniæ Rex venerat in caſtra: quæ quidem Tanarum inter, Padumque amnes

amnes poſita loci naturâ, pontibus, atque additis operibus munitiſſima erant, & ad bellum ducendum aptiſſima. Ipſe enim præſidiis, locisque difficilibus hoſtium impetum frangere, & tractandis conditionibus, ac ſimulatione cum Gallis ineundæ ſocietatis præſentem procellam devitare, conſiliumque ex tempore, ac fortunâ capere meditabatur.

Ita Hiſpanis, qui nunquam victi, nunquam victores toties cum hoſte conflixerant, & iis, qui Gagio Duce Pontificias ultro, citroque Provincias diù pererraverant, neque tamen quicquam profecerant, & iis, qui in alpibus ad Italiæ portas ſexennium jam fere obverſati, in illam auxiliis etiam Gallorum irrumpere, cum ſæpe tentaſſent, nunquam potuerant; factâ cum Genuenſibus ſocietate ſubito

to in Ciſalpinam iter Galliam patefactum eſt. Auſtriaci autem, qui magno animo ingentique fiduciâ gerebant bellum, quod & mare Britannis ſociis tenebant, & locis confidebant naturâ munitiſſimis, eoſque ex Vormacienſi fœdere ſpiritus ſumpſerant, ut Italiam omnem ſuam dicerent, aliis eriperent, aliis donarent, modò reſpicere ſeſe, & ſuis timere rebus cœperant. Tanta traductis ad amicitiam, & ſocietatem Borboniorum Genuenſibus, facta eſt rerum in Italiâ commutatio.

FINIS.